

A CSEPEL-SZIGET

ÉS LAKÓI.

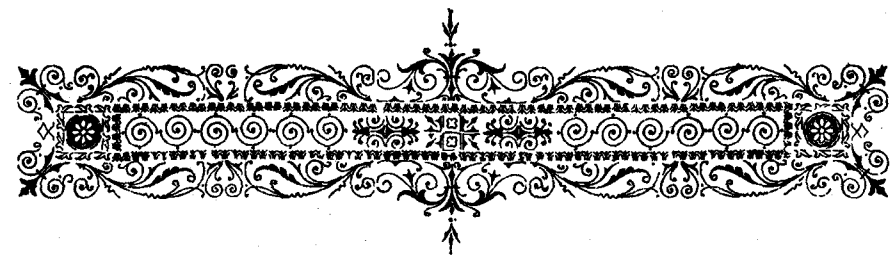
IRTA

PÁPAI KÁROLY.

KÜLÖNNYOMAT A »FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK«-BÓL.

BUDAPEST, 1890.

LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)

A CSEPEL-SZIGET ÉS LAKÓI.

Fővárosunk déli részén, az összekötő vasuti hidnál, kezdődik a Csepel-sziget a kettéágazó Duna által övezve. Mióta a keleti Dunaágat elzárták (1872) és hidak által kapcsolták össze a szigetet a keleti nagy száraz területtel, azóta a Csepel-sziget mindinkább és inkább elveszti szigeti jellegét. Az a kevés víz, a mi az elzárt Dunaágba jut az átszivárgás és a zsilip által, csak éppen arra szolgál, hogy a hátramaradt vizet a poshadástól megóvja.

A Duna elzárása és így a hajózás megszűnése a bal ágban teljesen leszállította a sziget régi jelentőségét, s bár a sziget a főváros töszomszédságában van, annak lakói alig vesznek tudomást róla.

Pedig egykor a Csepel-sziget nem csak hogy fontos kereskedelmi középponttal bírt, hanem azonfelül fejedelmeknek volt üdülő és mulatóhelye, királynéknak volt nászajándéka. Egy 16. századbéli leírója Oláh Miklós püspök a legtulzóbb magasztalásokat halmozza a szigetre. »Madár — írja — fáczán, fogoly, gerlicze, vad lud és mindennemű apró madár; továbbá szarvas, däm vad, nyul, vaddisznó a legnagyobb bőségben van a szigeten. E mellett annyira bővében vannak az erdők, berkek, szőlők, legelők, szántóföldek és az emberek hasznára szolgáló veteményeknek, hogy úgy látszik, mintha semmi sem hiányzanék abból, a mi a megélhetésre vagy élvezetre szükséges. A királyi család terhes elfoglaltsága után ide menekül, hogy a vadászat-, mada-

A mai szigetre nem illenek többé a magasztalások. De azért manapság is vannak a szigetnek sajátos előnyei. Vannak szép erdői, berkei, melyek megcsökkentek ugyan terjedelemben, vadregényességben; de a közel főváros lakójának üdülést nyújthatának. Tiszta, egészséges levegője alkalmassá teszi a nyaralásra, csak a nehéz közlekedés ne szolgálna akadályul.

Érdekes tájképet is nyújtanak a sziget erdőségei és a holt Dunaág. Ez elzárt ág partjait nádasok lepik el, közepén szigetcskék bukkannak fel.

A víz felszínét hínár-félék borítják, melyekből helyenkint apró cserjék emelkednek ki. Egy kiváló tájképfestőnk vásznán igen gyakran találkozunk csepelszigeti erdők és rétek részleteivel.

E kis tanulmányunk azonban nem czélozza a sziget szépségeinek részletezését, hanem annak földrajzi alakulását és lakóinak néprajzi viszonyait kívánja röviden feltüntetni.*

I.

Budapest alatt a Duna két ágra oszolva zárja körül a Csepel-szigetet, mely körül mindkét Duna ághban több apró sziget van. Legnagyobb hosszúsága éjszakra délre mintegy 48 km., szélessége változó. Kicsucsosodó éjszaki végétől dél felé mindinkább szélesedik, míg Sz.-Miklós felett eléri legnagyobb szélességét, mely több, mint 9 km.: azután fokozatosan keskenyedik Újfalú és Sz.-Márton között majdnem 4 km-re; bár Ráczevénél ismét szélesebb lesz.

A sziget területe 25,710-9773 hektár.¹ Területi nagyságára nézve a Dunaszigetek között a második helyet foglalja el: a Csalóköz után következik. Területe azonban a víz szakadatlan munkája következtében kisebb-nagyobb módosulásoknak van kitéve. Alakja, mint fennemlített hosszúságából és változó szélességéből kitetszik, nem épen szabályos: a vízfolyás irányában

* E dolgozat évekkel ezelőtt készült és bár szerző jól ismeri ennek számos fogyatkozásait, nincs azon helyzetben, hogy azt újabb megfigyelések alapján gyökeresen átdolgozza.

¹ Ort v a y: A magyarországi Dunaszigetek alakja és iránya, terület nagysága és partmagassági viszonyai. Math. és természettudományi Közlemények. XV. k. 1878. — U. a. A magyarországi Duna-szigetek földr. csoportos. és képződ. tényezői. Akad. Ért. a term. tud. köréből. 1880

hosszan meg van nyújtva. A szigetünket körülvevő mindkét Dunaágban rendetlenül elszórt kisebb-nagyobb szigetcskék vannak. Ezeknek száma régebben jelentősebb volt. idővel azonban részint a nagy sziget területével, részint a folyó másik partján elterülő száraz-földdel olvadtak össze. Nagyobbára erdővel, ligetekkel vannak fedve, részben pedig gyümölcsöst, kaszálót vagy művelés alatt álló területet alkotnak. Természeti viszonyaik meg-egyeznek a nagy szigetével. Régebben némelyik közülük lakott volt: ma azonban lakosság állandóan megtelepedve egyiken sincsen. Birásukon a Csepel-sziget lakói a Duna másik partjain levő községek lakóival osztoznak.

E szigetcskék nagyobb számban vannak a keleti, vagyis Soroksári Dunaágban.²

A legnagyobb a Csepel-szigetet környező szigetcskék között a Somlyói sziget, melynek területe 241 hektár. Alakja kerületes; több mint 4 km. hosszú. legnagyobb szélessége 1 km., déli megkeskenyedő csúcsa egy délnyugatnak hajló mintegy 2 km. hosszú csak 2—3 száz mtr. széles farkszerű nyulványban végződik.

A nyugati vagyis Promontori Dunaágban csekélyebb a szigetek száma.³ A Csepel-sziget csucsán alul, ettől délnyugatra,

² Ez elzárt ághban mindjárt a Csepelre vezető hidon alul van a Kis- és a Nagy-Zsidók-szigete; lejjebb a terjedelmesebb Kolbachi sziget, melyet csak igen vékony vízvonal választ el a balparti száraz területtől. A Molnár-sziget szemben Soroksárral, ezzel híd által kötve össze; e sziget mentében a vizen számos ma már pihenő malom van. Ettől délre egy kisebb szigetcske van a Csepel szigettől csak vékony vízvonal által elválasztva. Szent-Miklóssal szemben Haraszi és Taksony között hosszan elnyulik a Közönséges sziget, melyet nagyságra e kis szigetek közül csak az alább említendő Somlyói sziget mul felül. Ettől nyugatra Sz.-Miklós tőszomszédságában volt a kis Sz.-Miklósi sziget, mely ma már teljesen beleolvadt a Csepel-szigetbe. Ezután két kisebb szigetcske, majd Cséptől éjszakra egy hosszabb keskeny, melyet a keleti parttól vékony vízvonal választ el és híd köt vele össze. Cséppel szemben is volt egy sziget, mely ma csak részben van víz által övezve. Sz.-Mártontól délre egy kisebb, Sz.-Márton és Ráczeve között egy hoszu keskeny nagyobb: az Angyali sziget van. Ráczevétől délre egy zátony majd a Kerekzátony nevű kis sziget következik. Becse tőszomszédságában volt a becsei sziget, minthogy azonban a víz itt nagyon mosta a falut, elzárták és így elvesztette sziget jellemét. Hasonló átalakulásnak néz eléje a következő Somlyói sziget, mely a balparttal olvadt össze.

³ Közelebb a folyó jobb partjához, a Promontor és Tétény közötti folyó részben van a Hárosi sziget, mely meglehetősen szabályos kerülete alaku és úgy két km. hosszúságú. Közvetlen szomszédságában tőle éjszak-

van már a kerülékes, több mint három km. hosszú Rácz-Almási sziget, Rácz-Almás község tövében, ettől csak vékony vízág által választva el.

Míg a soroksári dunaág szigetei az elzárással járó vízhiány következtében vesztik el szigeti jellemüket, addig a Promontori-ág szigetei mint a hajózás akadályai vannak a vízszabályozások által sziget-voltukban lenyegetve.

A Duna vize azon szakadatlanul működő erő, mely ezen szigeteket létre hozta és szüntelen alakítja. Lássuk tehát a Duna viszonyait közelebbről azon szakaszában, a melyben a Csepel-szigetet körülveszi. Ujabb időben, részint a gyakori áradások meggátolására, részint a hajózás megkönnyítésére irányult munkálatok a Dunán, főleg a főváros közvetlen közelében, sokat változtattak. A szabályozások előtt a Duna medre a Sz.-Gellért hegyen alul tetemesen kiszélesedett, lejjebb pedig, minthogy a fenekén levő sziklás rétegeket, melyek a nyugati part hegyeinek folytatását képezik, ki nem mélyíthette, két ágra oszlott, ily módon körülfogván a Csepel-szigetet.

A fő ág a jobb oldali, melyet töltés választ el a baloldaltól. A jobb ágba szorult víz magassága nem igen marad a sziget felszín magassága alatt. Míg a sziget partkörnyéke úgy 105 métertől 97 méterig esik az adriai tenger szintje felett: addig a folyó magassága a budapesti vízmérő 0 pontjának (96-350 mtr.) megfelelően: Ercsinél 94-08, Rácz-Adonynál 93-02, Duna-Pentelén 91-88 mtr. A folyónak a víztükör 0 pontjára vont mélysége 6—9 méter között változik, a sziget mentében e mélység megcsökken úgy, hogy Tököltől kezdve csak 2—3 mtr. között ingadozik. A folyó szélessége a mélység csökkenésének megfelelően növekszik. Míg a fővárosnál a szélesség, a legalacsonyabb vízálláskor mérve, 300—500 mtr között változik, addig a sziget

nyugatra van a kis Mészáros-sziget. Régebben Érd tőszomszédságában volt egy szigetcske, amely ma már a szárazzal függ össze. Tököltől délre egy hosszan nyújtott keskeny sziget van. Az Ujfalutól éjszak-nyugatra fekvő Fácános korábban szintén sziget volt. Ezzel szemben van délebbre Ercsinél egy nagyobb és tőle nyugatra egy kisebb szigetcske. Nagyobb terjedelmű a Rácz-Adonyi sziget, közvetlen szomszédságában úgy éjszakra, mint délen, egy-egy kisebb szigettel. Ezen alul csak zátonyok vannak, mint Lórénál, Makádnál.

⁴ Dr. Szabó J. Budapest és környéke geol. tekintetben. — Budapest és környéke leírása. Szerk. Dr. Gerlóczy Gy. és Dr. Dulácska G. 1879. I. R.

mentében 400—800 mtr. között. Ezen számviszonyok nagyrészt magyarázatát nyújtják azon nagy számoknak, melyek az ártér szélességét mutatják a legmagasabb vízálláskor és melyek a sziget mentében dél felé egyre növekszenek. Míg a sziget éjszaki végén az ártér, beleértve a folyam szélességét is, úgy másfél klm., addig Tökölön felül már több mint 8 klm., Makád körül pedig már 11 klm-re szélesedik ki.⁵

A kisebb keleti, soroksári Dunaág úgy 55 km. hosszúságu, szélessége 200—300 mtr, között változik. Minthogy a főágtól el van zárva, csak az átszivárgás és egy zsilip útján nyeri vizét; ily módon van megóva a teljes kiszáradástól és nyár idején a környék lakóinak egészségét veszélyeztető poshadástól.⁶

Ez ág Budapestnél az összekötő vasuti hidnál van elzárva a főágtól, lejjebb ismét mintegy 4 km-re a hidon alul Csepel község átellenében van egy úgy 500 mtr. széles záró-gát.

Ez ágnak 1872-ben történt elzárása által a szabályozást célozták a főágban. Némely szakértők azonban úgy vélekednek, hogy ez eljárás helytelen és veszélyes a fővárosra. Azt tartják, hogy a Soroksári ágot okvetetlenül meg kell nyitni, minél előbb, különben néhány év múlva a Duna maga nyitja majd meg azt magának, az ország roppant költségére és veszedelmére.⁷

A Csepel-sziget sokat és borzasztóan szenvedett a Duna tavaszi áradásai által; most a nyugati partján helyenkint töltések védik az ár ellen. A Duna vize táplálja a sziget néhány apró erét és tavacsáját. Ily erek vannak: Ujfalunál, Csépnél, Becsénél; ezek ágai oly vízvonaloknak, melyek korábban egy kis szigetet különítettek el a Csepel-szigettől, melyeknek területe azonban ma már a nagy szigettel összeolvadt. Ez erek csak nagy vízálláskor telnek meg vízzel, egyébként agyagos medrük szárazon áll. Apró tavakban, mocsarakban régebben a sziget gazdagabb volt; így volt régen a lacus regius, a mai Királyrét helyén. Manapság Makád község tövében délen van egy tavacska; azután egy másik Tököltől délnyugatra: mindkettőben halászni szoktak.

⁵ Lanfranchi Enea: Magyarország ármentesítése. Budapest. 1882. 51—53. l.

⁶ Ez ág az elzárás előtt a következő viszonyokat tüntette fel: közepes szélesség 258 mtr.; esés 100 mtr-enként 6 mm.; közepes mélység 2-8 mtr. közepes sebesség 0-5 mtr. (Hunfalvy J. A magy. bir. term. visz. leírása III. k. 198—199. l.)

⁷ Révy Gyula: A Duna Budapesten, 1876 37. l.

A Csepel-sziget eredete és földtani viszonyai eddig külön tanulmányozva nem voltak és csak a környékből következtethetünk azokra. A Duna jobbparti hegyek Cerithiumrétege Promontornál a Duna alá merül, de a baloldalon Budapest és Soroksár között ismét mutatkozik mindjárt a folyam partján, így tehát a sziget alatt is elhúzódik, a felületen azonban nem mutatkozik. Felette a pontusi-agyagot találták és e felett vannak a negyedkori képződmények. A felületen homokot és kavicsot találunk.⁹

A homok a Csepel-sziget felszínének igen jelentékeny részét képezi, sőt elég mélyre is lehat. A vízhozta homok a szél által felkapva, ide-oda hordva hozta létre ama sajátos domborokat: a homokbuczkákat, melyek oly nagy számban vannak a sziget területén. Egyedül ezen buczkák teszik a sziget sík felszínét némileg változatosabbá. Ezek a sziget legmagasabb emelkedései, bár magasságuk a környék felett nem több, mint 10—16 mtr. A szigeten a legnagyobb magasság 122 mtr a tenger szintje felett. Két nagyobb ily buczkás terület szakítja meg a csekély hullámzású felületet. Mindkettő a sziget északibb részében van a baloldali Dunaág közvetlen szomszédságában, míg a sziget déli része erdősebb, talaja inkább meg van kötve. Az egyik ily buczka-csoport Csepel községtől délkeletre húzódik mintegy három km. hosszúságban és egy km. szélességben. Ettől kötöttebb földű lapos terület választja el a másik nagyobb buczka-telepet. Ez Sz.-Miklós község tözsomszédságában, annak déli részén kezdődik és egy felső és alsó ágra oszolva, mintegy négy km. hosszúságban nyulik lefelé, s legnagyobb szélességében eléri a három km-t. A homok-buczkák többé-kevésbé egyenközü sorokban vannak feltorlaszolva és a szelek irányában kiképződve. Az egyes buczkákat csekély lejtősségű, kis völgyelések, teknők választják el. Ma már e buczkák szilárdan állanak, a legerősebb száraz szél sem mozditja el helyükből. A futóhomok el van fojtva: növénytenyészet köti meg és teszi ártalmatlanná, sőt hasznossá az emberre nézve.

Míg a sziget keleti része homokos, addig a nyugati oldalán és Makád körül a sziget alsó végén inkább a lösz és agyag vegyület uralkodik és ezen az oldalon vannak a szigetnek legjobb termékenységu földjei: Ujfaluig löszös fekete homok, azon alul sűrűbb agyagos vegyülettel. Csép és Makád körül széksó

kivirágzás is fordul elő. A nagy dunaági oldalon a lösz több helyen téglavetésre szolgál.⁹

Talajánál és helyzeténél fogva a sziget éghajlata hasonlít a fővárostól délkeletre elterjedő alföldéhez. Tudományos megfigyelés tárgyát az éghajlati viszonyok a sziget területén nem képezték. Éghajlatát befolyásolják a hegyek, melyek által éjszaken van fedve, míg délen egészen nyitott. Földtani alakulásánál fogva nagyon is hajlik az aszályosságra; a nyári hónapokban kevés eső látogatja. E hatásokat némileg ellensúlyozzák: a Duna közelsége, néha ennek áradásai; a homokos vidékeken a nagyfokú harmatosság, másutt az erdőségek is. Csak a szikes agyagos helyeken lép fel egész erejével az aszályosság. A levegő általában egészséges. Időnkint és helyenkint azonban a Duna áradásai folytán hátramaradt mocsarak; másrészt meg a keleti Dunaág elzárt vizének poshadása, nyár idején megmételjezi a levegőt.

Nagyobb erdők a sziget nyugati és délnyugati oldalán vannak. bár ezeknek is egyre csökken a területe. Az erdőművelésre újabb időig kellő gondot nem fordítottak. Az összes erdő terület 6,062 kataszt. holdat foglal el, melyből 1,990 kat. hold, tehát a harmada futóhomokon áll.¹⁰ Mind ez erdők lomblevelűek: bükk-, szil-, gyertyán, ákác- és nyárfákkal; a folyamparton néhol fűzesek vannak. A tűlevelűek csak bokrokban fordulnak elő. Ráczkevédtől éjszakra egy szép fenyves volt, melyet az 1830-iki nagy télben tűzifa szükségéből kivágtak. Vannak kisebb ligetek a folyampart közelében, a hol az iszalag és a szőlő fákra kuszva a maga eredeti állapotában látható. Az erdőségek, ligetek vadakban is gazdagabbak voltak; ezeknek száma azonban az erdőterület csökkenése meg a gyakori áradások folytán igen megesökkent. Sokszor meg az árvíz elől magasabb helyekre menekülő nyulakat a lakosság verte agyon. Előnyösebb helyzetben voltak a szárnyasok, melyek nagyobb mennyiségben is találhatók, így a fácánok meg a foglyok.

Érdekes a homok buczkák növénytenyészet. Régebben e buczkákat szabadon hordotta a szél, területük bitang föld volt, a helyenkint feltünedező fiatal fácskákat a marhák pusztították. Manapság a homok megkötése tervszerű erdősítés által történik.

⁹ Galgóczy Károly: Pest, Pilis és Solt törv. egyes. megye monografiája. Budapest, II. k. 1877. 56 l.

¹⁰ Bedő A. A magyar állam erdőségeinek gazd. és keresk. leírása Budapest, 1885. II k. 26 29. l.

Táj-típus a Csepel-szigetről. (Lóczy Lajos fotogr. felvétele után)

A fekete nyárfát és még inkább, minthogy az kevés értékkel bír, az akácot tenyésztik; mert még ezek képesek e talajban leginkább megélni. A jobb helyekre tolgyet is tesznek, a szélről védett völgyes helyekre pedig szőlőt ültetnek. Évről-évre növekszik a szőlővesszők és gyümölcsfák által meghódított terület. A nem művelt területeket a fákon kívül apró cserjék és pázsitfélék fedik és kotik le. A gyepes térségek azonban nem mindent függnek össze, sok helyen találunk közöttük meztelen helyeket.

A növényzet itt nehéz harcot folytat a talajjal: az élő az élettelenel. Az esőt a szomjas homok mohón nyeli el nyar idején és a fák lombjai szárazságtól bágyadtan hajlanak meg. A dombok magasabb a szélről jobban járt oldala kopáran marad. Innen a szél lehordja a homokot, a mi azután a dombok aljában meggyülemlik és süppedős lesz, úgy hogy nem könnyű járni e dombok között. Néhol a szél a fák gyökereiről is lehordja a talajt, masutt a szelhordta homok egy-egy kis gyepoázst egészen betemet. A növényzet mégis győztes marad e küzdelemben: alkalmazkodik. A pázsitfélék színe halvány, mint a kornyező homok, egyszerű tenyésző szervekkel, keskeny levelekkel; de annál gazdagabb virágbugájuk és annál dusabban érlelnek gyümölcsöket.¹¹ Az állatvilágot főleg csak madarak és jobbára fakoszinű rovarok képviselik csekély számú fajban. Érdekes bolyongni e bucskák tomkelegében, melyből a környék lakója sem könnyen talál ki. Festői a Dunapart és főleg a holt Dunaág növényzete. Nádasok, egész náderdők húzódnak a part mentében, csak itt ott szaggatva meg egészen a partig lenyúló művelt terület által. Néhol a part mellett a régi meder falában 20–30 mélyen benyúló nyilást láttam egymás mellett és felette szabályosan elrendezve; ezek parti fecskék tartózkodási helyei. Az iszapos süppedékes partokon egyes pázsitfélék vannak. A nyugodt, sima víztükör felett a holt folyamágban helyiely-kozzal nádpatatok emelkednek ki; másutt meg fűz és nyarabokrok bukkannak fel. Helyenkint a víz színet sallangos hinárfélék borítják. Gazdag a holt folyamág halakban — de ezek husa savizú — és vizimadarakban.

¹¹ Dr. Borbás V. A főváros és környékének növényzete. Gerlőczy-Dulácska: Budapest és környéke. I. R. 127. l. 131. l.

II.

A szigetnek gazdag növényzete és állatvilága, meg a nagy folyam által nyújtott előnyök folytán, korán megtelepedett rajta az ember. Hogy még a történelem előtti korban lakott volt, azt mutatják azon régiségek és temetők, melyekre a sziget területén több helyen az áradmányi rétegekben bukkantak. Így, midőn a Duna 1876-ban áradása által, a sziget nyugati részében egy új medret szakított magának, a víz lefolyván, a felületen különböző régiségeket találtak. Később 1878-ban, midőn a sziget nyugati partján a Duna áradása ellen egy védő töltést emeltek: Tököl és Újfalu között, a laza szerkezetű talajban különböző római edényeket, közép- és új-kori vas-tárgyakat, egy újkori egészen elhagyott temetőt, és a mi mindezekenél érdekesebb, őskori temetőket fedeztek fel. Eddig három ily temetőre találtak.¹²

Az egyik temető Tököltől éjszakra, mintegy fél km. távolságban kezdődik és úgy egy km. távolságra terjeszkedhetik. Ettől egy km-nyire délen kezdődik a második temető, a mely dél felé úgy 700 mtr-nyire nyulik. A harmadik temető a töltés déli végénél a csépi szőlők délkeleti szögletében terül el. E területeken több száz sirt bontottak fel, azonban a sírok száma, Csetneki hozzávetései szerint, több ezerre is tehető. E temetők külsőleg egymástól nem különböznek, elhelyezésük rendetlen, külső jel úgy látszik nem jelölte helyüket. A temetkezési módokban azonban mutatkozik különbség, és pedig kétféle temetkezési mód észlelhető. A temetkezés egyik módja az elégetés volt. A halottat, bár nem a temetkezési hely színén, lehetőleg teljesen elégették; a hamvakat és csontmaradványokat azután fedetlen cserep edényben a pusztá földbe helyezték. A temetkezés második módjánál a tetemet egyszerűen a pusztá földbe ásták, és pedig amint a csontvázak helyzetéből kivehető, ülő helyzetben kinyújtott lábakkal, kinyújtott, a testhez zárt karokkal és a mellre csüggesztett fővel. A temetkezés e két módját majdnem egyenlő számban találtak és minthogy egymással összekeverve fordul elő, valószínű egyidejűségükre következtethetni. Mind kettőnél találtak mellékleteket; de míg ezek az első temetkezési módnál cserep edényekből és bronz tárgyakból állottak, addig a máso-

¹² Csetneki Jelinek Elek. A csepelszigeti őskori temetők. Archeologiai Értesítő. 1879. XIII k. 47-59 l. — Továbbá: Arch. Értesítő X. k. 158-159 l. Arch. Ért. XII. k. 355. l.

díknál fémtárgyak egyáltalán nem fordultak elő. E temetők keletkezési ideje ez alapokon a bronzkorba tehető, de azt, hogy miféle nép temetkezett ott, megállapítani még nem sikerült. Hogy a rómaiak jártak e szigeten, arra mutatnak a fennemlített római leletek.

Az első feljegyzést a szigetről a Névtelennél találjuk, kinek adatai szerint, a honfoglaló magyarok e szigetet korán felkeresték, és előnyeit felismerték.

A Névtelen elbeszélése szerint Árpád seregével onnan, ahol később Bodrog vára épült, lement a »nagy szigetre« és a sziget mellett tábort ütöttek. Ő és vezérei átmentek a szigetre; látván termékenységét, gazdagságát és hogy a Duna vize által meg van erősítve, igen megkedvelték e helyet. Elhatározták, hogy a szigetet a fejedelmé legyen és hogy egyik a főemberek közül itt udvarral és tanyával birjon. Árpád kiváló fejedelmi lakóházat csináltatott; megparancsolta, hogy kifáradt lovai itt legeltessenek, lovászává tett egy derék kun férfit, névleg Sepel-t. Ezen ott időző Sepel lovász nevéből neveztetett a sziget Sepelnek egészen a mai napig. Árpád áprilistól októberig időzött itt . . .¹³

A nép között élő monda is fenn tartja a sziget nevének illetén eredetét. A múlt században a sziget éjszaki csucsában voltak láthatók valamely épület maradványai, melyet a sziget egy leirója az Árpád építkezése maradványának tekint.¹⁴ E feltételezésre semmi alapunk sincs. Annyi azonban az alábbiakból ki fog tűnni, hogy e helyen valamely nagyobb épület vagy éppen vár állott.¹⁵

Időnként később a sziget különböző neveken lesz említve. Oláh Miklós a 16. század elején Csepelnek nevezi.¹⁶ Ortelius művében Magyarországnak Sambucus Pannonicus által javított

¹³ Anonymi Belae regis notarii de gestis Hungarorum liber. Endlicheis: Rerum Hungaricarum monumenta Árpadiana. 1849. 39. l.

¹⁴ Bognár József: Csepel. Tudománytár. Értekezések. XIV. k. 1843.

¹⁵ Hogy a sziget éjszaki csúcsa és a rajta keletkezett helység nyerte-e először a Csepel nevet és tőle később az egész sziget vagy megfordítva, az szintén eldöntetlen. Előttünk valószínűnek látszik, ha a Névtelen előadását lényegében magunkévá tesszük, hogy kezdetben a sziget és az éjszaki csúcán lévő hely a Csepel elnevezés alatt egybe volt foglalva. Csak midőn a szigeten egyéb helységek keletkeztek új nevekkal, tartotta meg a sziget legéjszakiabb, őseink által legkorábban megszállott helye, az egész sziget nevét, a Csepel nevet.

¹⁶ Oláh: Hungaria et Atila. Vindobonae. 1763. 16. l.

térképén 1579-ből, a sziget neve: Ursziget.¹⁷ Istvánffy-nál »insula divae Margaretae, quae Cepelia vocatur« szerinte tehát a Csepel név mellett Szent-Margitról is nevezték volna a szigetet.¹⁸ Ráczevéről Ráczevii szigetnek is gyakran nevezték és nevezik. A. F. Marsili a Dunáról írott művében a múlt században, mint Szent-Endre szigete vagy Kövii sziget (S. Andreae Insula sive Kovinska-Ada) említve van.¹⁹ Ugyancsak a múlt században Bombardi szerint »Eugeniana« néven is nevezték Savojai Jenő herceg tiszteletére, a ki a szigeten lakott.²⁰

Századokkal a honfoglalás után Zsigmond alatt találunk újra a sziget nevével és azt többnyire mint az uralkodó család birtokát találjuk említve. Zsigmond gyakran látogatja a szigetet és Ráczevit számos kiváltságokkal látja el. II. Ulászló VII. decr. 3. czímében az egész sziget, mint koronajószág; II. Lajosnak egy 1518-iki decretumában a sziget a királyi konyha fenntartására jövedelmező városok és egyéb jószágok között van felemlítve.²¹ Ez időből írja a szigetről Oláh Miklós, hogy a magyar királynék nászajándéku birják, és hogy II. Lajos és neje Mária, midőn komoly ügyeik megengedik, itt keresnek a vadászatban, madarászatban és egyébekben üdülést, szórakozást és gyönyört.²²

Közvetlenül a török idők után Eszterházy István birta a szigetet, aki azt 1695-ben Heiszler tábornoknak adta át. Ez alig birta két évig, midőn III. Károly kegyelméből Savojai Jenő herceg lett birtokosa, aki sokat tett a törököktől és sokféle csapásoktól sokat szenvedett sziget emelésére. A herceg

¹⁷ Ortelius: Theatrum Orbis Terrarum. 1570.

¹⁸ N. Istvánffy: Regni Hung. historia. 1724. 147. l.

¹⁹ A. F. Com. Marsili: Danubius Pannocico-Mysicus. 1726. Tomus I. Tab. VII—VIII.

²⁰ M. Bombardi: Topographia magni regni Hungariae. 1715. 53. l.

²¹ A sziget történetére vonatkozó adatok Bélnél vannak összeállítva és Galgóczynál némileg kibővítve. M. Bél: Notitia Hungariae. 1737. T. III. — Galgóczy i. m. III. R. 2—39. l.

²² Ez időtájt úgy látszik, egy Cseh nevű család birt nagyobb szereppel a szigeten. A ráczevei régi napló külső tábláján egy 1775-iki jegyzet szerint találtak a szigeten egy mohós márvány sírkövet ily értelmű felírással: Nemes Cseh Mihálynak, ezen Csepel-sziget grófjának (comes) sírhelye, a ki meghalt Sz.-András ünnepén az üdvnek 1519-ik évében. (Bognári i. m. 178. l.) Másutt is van említés a Cseh családról, mint a szigeten lakó birtokos családról ez időből. (Győri tört. és régész. füzetek III k. 1865. 232. l.)

halála után Erzsébet királyné vette meg, amint mondják, nagy pénzen, hogy a herceg adósságait kifizethessék. Erzsébet királyné özvegyi tartásul kapta és birta haláláig, amikor Mária Terézia magának tartotta fenn és kezelését a magyar kamarára bízta. Ez időről a hagyomány azt tartja, hogy a jezsuiták kérték a szigetet Mária Teréziától káposztás kertnek: »meg is nyerték írásban, de az általadás bizonyos okra nézve elmaradt.«²³ 1780-ban Mária Krisztina lett birtokosa, a ki 1790-ben meghalván, férje Albert teseni herceg birta a szigetet 1822-ben bekövetkezett haláláig; amikor az ismét a királyi család uradalmainak sorába iratott.

Ráczevi volt minden időben a sziget legjelentékenyebb községe. Annak történetével nagyobbára össze van nőve a sziget többi községeinek története.

Ráczevi eredeti neve Kevé lett volna, az ily nevű magyar vezértől, aki még Árpáddal jött az országba. A történeti tények szerint azonban a mai Ráczevi helyén eredetileg Sz.-Ábrahám nevű falu vagy pusztta volt, Sz.-Ábrahám patriarcha templomával. A Kövi elnevezést a rácok hozták magukkal, kik a Vég-Szendrővárral szemben levő és a törökök által elfoglalt ily nevű városból (Covinum, Kövin, Kubin) származtak ide és így jutott a város Kis-Kevi, majd Ráczevi névhez.²⁴ A régibb földrajzi munkákban és térképeken a Kövi vagy Kevi neveket találjuk a Rác jelzővel vagy a nélkül; a jelenben úgy a város, mint a környék lakossága pusztán Kevi-nek (Ke'i) nevezi.

Zsigmond alatt, a törökök elül menekülő rácok, kik a város alapítói, azt csakhamar virágzásra is juttatták. A város helyzeténél fogva a keleti kereskedés alkalmas piacza volt. Zsigmond igyekezett a város és így a kereskedelem emelésére hatni, azért annak hozzá folyamodó lakosságát nemcsak hogy bizonyos terhek alul felmentette, hanem még más kiváltságokkal is ellátta.²⁵ Hogy a község lakói szabadon és fizetés nélkül jár-hassanak kelhessenek bárhol az egész országban, felmenté őket a vám és harminczad alul, úgy személyüket mint szállított árucikkeiket. Vásárjogot adományozott, egy pusztát és egy majort

²³ Bognári i. m. 177. l. — E hagyomány említve van Ferenczy-nél is: Tekint. Pest, Pilis és Solt vármegyék névtára. Buda, 1844.

²⁴ Béli i. m. — Galgóczy i. m. III. R. 7—8. l.

²⁵ Ily irányú kiváltságokat nyertek az 1404., 1405., 1428. és 1435-ik évről keltezve.

ajándékozott nekik. A szabad járás-kelés biztosítására felmentette őket a király minden bíróság, letartóztatás és oly megkárosíthatás alul, melyet mások vétségéért vagy kihágásáért szenvedhetnének. A kik Szerbia és Magyarország között folytatnak kereskedést, kötelesek árucikkeiket Ráczeven kirakni és ha a keveknek tetszik ott elárusítani.²⁶

Hetivásárjogot is nyernek más szabad városok mintájára. A következő uralkodók részint megerősítették Kevi kiváltságait, részint azt ujjakkal gyarapították.²⁷

A kedvező viszonyok között a város virágzásnak indult, később azonban a mohácsi vész következtében ismét sokat szenvedett: a török a várost feldulta, mire lakói elszéledtek. Mikor azután lassanként újra felépült és megnépesült, különösen székesfehérvári menekültek települtek itt meg. A sziget sokat szenvedett e mozgalmas időkben, főleg azért, mert oly közel esett Budához. Istvánffy 1541-ről azt írja, hogy a Budához közelítő törökség a sziget csucsán erődítményt készített. Rogendorff, Istvánffy szerint, sok előnyt nyerhetett volna a törökökkel szemben, ha követve Perényi és több más magyarok tanácsát, a szigetet megszállja, még mielőtt a törökök odáig jutottak.²⁸

Érdekes, bár gyér világot vet Ráczevi állapotára Miksa király konstantinápolyi követének, aki 1573 jun. 23-ikán érkezett ide, utijegyzete. »Ezen hosszadalmasan nagy mezőváros, írja Ráczevéről, hódolt mind a töröknek, mind Salm-Eck grófnak. Lakosai magyarok, akik nagyobb részt kálvinisták és rácok; ez utóbbiaknak szép templomuk van. . . . E mezővárosban nagy vásár tartatik, melyet a bécsi kereskedők is megszoktak láto-

²⁶ Bél i. m. Galgóczy III. 7-8. l. Ugyancsak a város kereskedelmi előnyének növelésére elrendelte a király, »hogy a mint a kiváltság levél mondja, csak az e városban tartatni szokott vásárok piacán (a város területén kívül sehol) adhat el a kereskedő posztót rőfszám vagy kicsinyben. egyébként pedig csak végszámra. Továbbá a korcsmárosok vagy borkereskedők a piacon azoknak borát nem mérhetik ki pintekben, hanem csak nagy edényekben (per vasa integra) tehetik ki eladásra. G. Fejér: Codex Diplomaticus Hungariae. Budae. 1844. Tom. X. Vol VI P. 928-929.)

²⁷ Igy Albert (1438), V. László (1453, 1455), I. Mátyás (1458, 1464, 1473, 1489), II. Ulászló (1490, 1501) majd ennek neje Anna (1503), II. Lajos (1517, 1524, Szapolyai János (1536). III. Ferdinánd biztosították növelték Ráczeve kiváltságait. (Bél i. m. — Galgóczy i. m. III. k. 7-8. l.)

²⁸ Istvánffy i. m. 147. l.

gatni, kik gyermekeiket ide küldik a magyar nyelv megtanulása végett.²⁹

Hogy tényleg nagy kiterjedésű, »hosszadalmas« város lehetett ez időtájt Ráczevi, arra egy még részletesebb adatunk is van. Skaricza Máté, ráczevi reformatus pap magyar versezete ez, melyben a szerző, a ki úgy 1581 táján írt, felsorolja a város 7 piacát, 11 utcáját és 3 templomát.

Különösen sokat szenvedett a város a 17. század folyamán, így főleg a Bécs ostroma után elszéledt török sereg ide menekülő részétől. De nem csak a törököktől szenvedett, hanem az ezeket üldöző császáriaktól: a lengyelektől, majd meg a németektől.³⁰

Buda ostromakor 1684-ben új kizsákmányolásnak voltak kitéve úgy, hogy a még megmaradt lakosság is elhagyta a várost és az Angyali szigetre menekült, a hol sátrak alatt töltötte a nyarat. Később meg a város lakosai több falu lakosságával együtt a Somlyó szigeten kerestek menedéket, mint a ráczevi jegyzőkönyvbe írva van: »1686-ban Gács István Takács Gergelyvel az sovány szükségben az bíróságot Somlyóban viselték«. A Somlyó szigeten levő sirdombok, sírkő és épület maradványok valószínűleg ez időből származnak.³¹ 1686-ban rótták meg először adóval a lakosokat, akik addig minden adófizetéstől mentek voltak.

Buda visszafoglalása után jobb jövőt kezdett remélni a lakosság és visszatért elhagyott lakásaiba. A török azonban újra és pedig oly nagy mértékben sarczolta őket, hogy a legnagyobb ínségbe jutottak. Ezután rövid nyugalom következett 1689-ben újra elszélesztették a lakosságot, a mikor a rácok Dunaföldvárra a magyarok pedig a szomszéd falvakba menekültek. A visszamaradtakat a döghalál pusztította. Ily körülmények között annyira süllyedt a város, hogy Bél leírása szerint, aki 1730 körül fordult meg ott, egy szegényes faluhoz volt hasonló. Lassanként kiváltságaiból is mind többet veszített el; a 18. század második felében mind nehezebb küzdelmet folytatott birtokai és kiváltságaiért. A jelen században azonban újra virágzásnak

²⁹ Utazás Pozsonyból Nándorfehérvárra a Dunán. 1573. Szalay László: Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században Pest. 1859. 220. l.

³⁰ Ahol külön forrásokra nem történik utalás, ott a történeti tények Bél i. műve alapján vannak közölve.

³¹ Hognár i. m. 60. l.

indult, míg nem a soroksári Dunaág elzárása kereskedelmének sokat ártván, ma inkább a hanyatló városok sorába tartozik.

A következőkben feltüntetjük azt, a mi a sziget lakott helyeinek multjából föld- és néprajzérdekekkel bír.³²

Csepel kétségkívül a sziget egyik legrégebben lakott helye, már Árpád is itt állapodott meg. Egy, 1500 körüli időből származó, német földrajzi műben Thöppel néven egy várral van említve.³³ Oláh Miklós a 16-ik század elején városnak mondja és az ez időből származó Ortélius-Sambucus-féle térképben is várral van feltüntetve. A török időket követő 1690-iki helység összeírásnál, mint elhagyott lakatlan hely szerepel.³⁴ 1695-ben pusztá.³⁵ Bél Mátyás idejében a 18. század elején csekély község rácz és német telepesekkel, melyek közül az utóbbiak a falu felső részében laktak. Eredetileg Csepel a régibb térképek szerint közelebb állhatott a sziget csucsához.

Szent-Miklós, a hagyomány szerint ugy a 15. század közepén keletkezett. Első lakosai szerbek voltak, a kik azután a törökök alatt elszéledtek. Később Haros és Szöllös községekből lettek magyar lakosok, az 1690-iki helység összeírásnál, mint csekély lakosságu magyar község szerepel. A mult században az áradások majdnem teljesen elpusztították, és azért alkalmassabb helyen igyekeztek újra építeni.

Tököl (ráczul: Tekele) Oláh mint várost említi: Thekel. A török világban lakói elszéledtek, de az 1690-iki összeírásban ismét lakott hely. A magyarok helyébe Szerbiából és Dalmáciából jöttek telepesek. 1770-ben a sziget községei között Tökölnek volt a legtöbb urbéres telke.³⁶

Csép a szóhagyomány szerint eredetileg Sz.-Mihály nevű helység volt. Bél is említ egy ily nevű pusztát, melyen Csép és Tököl osztottak meg és a mely a munkájában levő térképen a nagy-dunai oldalon Tököl és Ujfalu között látható. Ez a hely a háborus időkben a lakosságtól elhagyatván, a keleti Dunaág mellett épült fel az új helység. Az 1690-iki összeírás Csépet

³² Ez összeállításnál, hol külön forrás megnevezve nincsen, a szájhagyomány és régi térképeken kívül: Bél, Bognár, Ferenczy, Galgóczy i. műveiből vannak csoportosítva az adatok.

³³ Győri történelmi és régészeti füzetek. 1863. II. k. 123. l.

³⁴ Galgóczy i. m. I. R. 65–66. l.

³⁵ Ferenczy i. m.

³⁶ Galgóczy i. m. I. k. 81–82. l.

mint elhagyott helyet említi. Szerbiából jöttek új telepesek, kik azonban a Rákóczy-mozgalmak idejében nagyrészt más községekbe költöztek, azért is a mult század második felében német telepesekkel szaporították a gyér népességet.

Ujfalu az 1690-iki összeírásnál nincs említve. Marsili térképén a mai Ujfalu helyén Ófalu áll. Lakosai a török idők előtt magyarok voltak, majd ráczok és csak a mult század elején telepedett le a mai német lakosság.

Szent-Márton Oláhnál mint város van említve. Lakói ráczok voltak, kik elköltöztek vagy kipusztultak. 1690-ben elhagyott hely. Jelenlegi német lakossága frankóniai és sváb eredetű.

Becse mostani helyén a sziget legrégebbi községeihez tartozik. Lakói eredetileg magyarok voltak, kik 1680-ban Makádra költöztek. Ezután ráczok laktak, a kik, midőn 1705 táján német telepesek jöttek, egy éjjel ismeretlen okból Loréba költöztek.

Loré, Bélnél Lórév néven van említve, mert, szerinte, hajdan itt szokták átvinni a királyi lovakat a folyam másik partjára és itt szokták itatni őket. A török időkben elpusztult és 1690-ben lakatlan hely. Később részint Szerbiából jöttek ide új telepesek, részint a környékről, főleg Becséről, a honnan ma is több családnak van ott a Becsei előneve.

Makád a sziget egyik legrégebbi községe. Ráczevinek egy, Szkaricza által említett 16. századbéli utcája nevéből következtetve, régi neve Makófalva lehetett. A szájhagyomány szerint már a tatárjárás idejében lakott ott magyar lakosság. E hagyomány szerint az időben Makád és több más falu lakói a tatárok elől a falu nyugati oldalán levő nádas közepén fekvő szigetre (a mai Kengyeles) menekültek volna. 1680-ban Becséről költöztek magyarok Makádra, 1690-ben is mint lakott hely van említve.³⁷

³⁷ Mint eltűnt községekről emlékeznek részint a régibb művek, részint a szájhagyomány a következőkről: Haros a manapság így nevezett szigettel szemben volt, hol ma szántóföld terül el. 1690-ben, mint elhagyott hely van említve; lakosai Szent-Miklóstra telepedtek. Ma csak a hagyományban él emléke. Szöllös pusztá volt, állítólag a mai Pünkösddhalom és Sóshegy szőlők helyén, Csepel és Szent-Miklós között 1690-ben már elhagyott hely. Szent-Mihály, Bél idejében pusztá Csép és Tököl között. Csereviz vagy Cserevitz, Ráczevitől délnyugatra. Ferenczy szerint csak időig-
óráig való megtelepedési helye volt némely alföldi ráczoknak, midőn fel felé futottak. Ugy 100 év előtt ráczevii kalugyerek birták mint kerteket; ezek

Korábbi időkben a Csepel-sziget mellett levő apró Duna-szigetek egynémelyike szintén lakott volt. Erre utalnak némely történelmi emlékeken kívül épületromok, sírdombok, melyek rajtuk a közel múltban még láthatók voltak. Egyesekről közülük tudjuk, hogy menedéktül szolgáltak a háborús időkben; mint a fentebb említett Somlyói-sziget. Az Ujfalu- és a Hárosi-szigeten régi épületek nyomait találták. Sírdombokra és régi pénzekre bukkantak az Angyali-szigeten. E kis sziget elnevezéséhez egy érdekes monda is fűződik. Azt beszélik, hogy e szigetcske elnevezését egy Angilino nevű asszonytól nyerte, a ki némelyek szerint ráczkevei görög asszony volt. E nő kedvence lett volna egyik királyunknak, kinek látogatásait e szigeten fogadta. Angelino gyakran jelent meg a partokon fiát siratva, ki a vízbe fult, és azért nevezték volna el róla a szigetet.

III.

Jelenleg a sziget területén 10 lakott község van, melyek mind a Duna egyik vagy másik ágának szomszédságában épültek. E községek népességi száma az újabb időkben a következő képet mutatja:

	Lakosainak száma			
	1837 ²⁹	1851 ³⁰	1870 ³¹	1880
Becse.	528	663	686	719
Csepel.	599	599	1329	1526
Csép.	960	963	949	977
Lóré.	525	530	620	585

elköltöztvén, egészen elpusztult. Gyála, mint Gyal, Gyalad is van említve, Makádtól délre, helyén ma szántóföld és rét van. A harminczas években templomának romjai még láthatók voltak a kaszálók szélén. Lakói, a némonda szerint, 1600-ban a török fenyegetéseire menekültek Makádra. 1690-ben elhagyott hely. Simonfa kis magyar falu volt, a mai simonfai földek helyén. Lakói a török időkben költöztek Makádra. Bognár szerint még a következő lakott helyekről emlékezik a hagyomány: Sz.-László, mely Ráczkevi és Sz.-Márton között lett volna, a múlt században ott talált épületromokból következtetve. Továbbá: Sz.-István, Méregyháza, Lak (ma Sz.-Miklóstól éjszaknyugatra van a Laki-hegy), Telek (talán Sz.-Ábrahám teleke Ráczkevi környékén?)

²⁹ Fényes E. Magyarország mostani állapotja 1837. II. k.

³⁰ Fényes E. Magyarország geogr. szótára. 1851. IV. k.

³¹ A magyar korona országainak helységnevtára. 1873.

	Lakosainak száma			
	1837	1851	1870	1880
Makád.	1179	1249	1497	1592
Ráczkeve.	4470	4470	5672	5463
Sz.-Márton.	632	650	624	658
Sz.-Miklós.	2125	2125	2403	2501
Tököl.	1841	1996	1963	1664
Ujfalu.	908	908	1097	1173
Összesen...	13767	14153	16790	16858

A következő táblázat az 1880-iki lakosságot tünteti fel anyanyelv és hitfelekezet szerint.⁴¹

	Anyanyelv			Hitfelekezet			izraelita
	magyar	német	horvát-szerb	róm. kath.	helvét evang.	gör. keleti	
Becse.	80	613	—	694	22	—	3
Csepel.	96	1140	195	1515	7	—	2
Csép.	40	685	207	750	3	210	14
Lóré.	24	2	544	19	3	552	11
Makád.	1532	5	2	69	1513	2	8
Ráczkeve.	5060	127	59	2983	2263	107	95
Sz.-Márton.	37	583	6	639	6	6	7
Sz.-Miklós.	2359	21	7	215	2225	1	34
Tököl.	999	107	470	1579	29	—	52
Ujfalu.	65	1054	—	1114	59	—	—
Összesen...	10212	4337	1490	9577	6130	880	226

Az első táblázatból, bár a korábbi évek adatai nem éppen szabatosak, kitetszik, hogy a sziget népessége az utolsó majdnem fél század alatt körülbelül 25 százalékkal szaporodott. Csupán, a főleg ráczok által lakott, Tököl népessége apadt; míg a németek lakta, Csepelnek, mely legközelebb van a fővároshoz, lakossága az említett idő alatt majdnem megháromszorozódott.

A lakosság nagyobbik része, mintegy két harmada magyar. A harmadik harmadának két harmadát németek teszik, egy harmadát pedig ráczok.⁴²

⁴¹ E táblázat kiegészítésül jegyezzük meg, hogy a legutóbbi népszámláláskor 37 tót és 32 külföldi nyelvű volt a szigeten, a beszélni nem tudók száma pedig 672.

⁴² A legmagyarabb községek: Makád, Sz.-Miklós, Ráczkeve. A németek tulnyomók Ujfalu, Becse, Csepel és Sz.-Márton községeiben. A ráczok Lóréban laknak tulnyomó számban; a leginkább kevert Csép és Tököl lakossága.

Vallásra nézve a lakosságnak úgy $\frac{2}{3}$ -a róm. kath. ide tartoznak a németek és felerészben a magyarok. A magyar lakosság másik fele helvét evangélikus. A gör. kel. vallást a rácok követik. A zsidók a lakosságnak csak 80-ad részét képezik; számuk legcsekélyebb a német és legnagyobb a kevert nyelvű községekben.

Az említett nemzetiségeken kívül vannak a szigeten *czigányok* is. Ezeknek egy része, mely már inkább alkalmazkodott a viszonyokhoz zenével és vályog-vetéssel foglalkozik. Más részük konyha-eszközöket főleg teknőket készít és visz a vásárokra; oláh-módra öltözködik és magát oláhnak tartja. Ezek nyáron át az erdőkben élnek, melyeknek fájából dolgoznak; elég jó móduaknak látszanak.

A sziget különböző nyelvű és nemzetiségű lakói egymással nem igen érintkeznek, össze nem házasodnak, egymás nyelvét éppen nem, vagy csak kevéssé értik. Ez elkülönülés miatt a magyarosodás csak lassan halad és még inkább észlelhető a rácoknál, mint a németeknél, bár ezeknél sem hiányzik a törekvés ez irányban. Így elküldik gyermekeiket magyar szóra, különösen Sz.-Miklóstra, mely a szigetnek és fővárosunk környékének egyik legtisztább magyarságu helye. A sziget magyar nyelvjárása úgy látszik a kecskemétihez van leginkább közel, rajta a más nemzetiségű lakók nyelvének befolyása nem észlelhető.⁴³

A sziget lakossága erőteljes, egészséges, minthogy természeti viszonyai, éghajlata olyan, hogy helyhez kötött betegségek a lakosság szervezetét nem rongálják. Csak a hideglelés lép fel néha nagyobb mértékben, a mi főleg a vízáradás után hátramaradt pocsolyák és az éretlen gyümölcs tulságos fogyasztásának lehet következménye. Időnként szórványosan uralkodó betegségek: a himlő, kanyaró, vörheny, gyermekeknél a bélhurut. Nem ritka az asszonyoknál a szemfájás, minek okozója a nyílt tűzhely füstje lehet. A lakás szellőztetésére, főleg télen alig gondolnak, azonban annak tisztán-tartása büszkesége a ház asszonyának. Erőteljes szervezetük sokat megbir. Nyáron, főleg a nagy munka idején nagyon keveset alusznak. A legények ilyenkor este 11—12 óráig is fennmaradnak a leányokat látogatva, és már 2—3 órakor ismét talpon vannak. Télen azután a hosszú éjeken kárpótolják magukat, sőt akkor nappal is sokat henyélnek. Közegészségi

⁴³ Helyszűke miatt le kellett mondanunk a nyelvjárásra vonatkozó adataink közléséről.

szempontból csak kevéssé van a lakosságról gondoskodva: kórház a szigeten nincsen, orvos pedig csak Ráczkeviden van.

Táplálékukat a sziget lakói mint földművelő nép, főleg a növényekből nyerik. Főeledelük a búzából vagy jó kétszeresből készített kenyér. A németek rozs-kenyeret esznek. A kenyeret szalmával sütik, úgy hogy a kemenczét előre kitüzesítik. Élesztőtől korpába kovászt tesznek. A kenyér képezi gyakran egy hétiig is egyedüli táplálékukat, midőn otthonoktól távol dolgoznak. Igen gyakran esznek krumplit, babot, melyeket mint levest vagy főzeléket készítenek el; ezenkívül káposzta, tök, répa a szokottabb főzeléknek. Kedvelik az uborkát; különösen pedig a nyers zöld paprikát, ha bort is ihatnak rá. A ki a legerősebb zöld paprikát is képes megenni, az azután eldicsekszik vele. Ételeiket erősen fűszerezik: borsózzák, paprikázzák; úgy hogy, aki nincs szokva hozzá, képtelen megenni. Az efféle erős fűszerezést (mely az étel valódi ízét szinte elfedi) valamint a zsíros ételeket is magyarosnak tartják. Tésztát főleg szerdán és szombaton szoktak készíteni.

Husételhez különösen marha és borju husához ritkán jutnak; többnyire csak akkor, ha egy olyan állatjuk megbetegszik. Az ilyen huson kapva-kapnak. Többnyire a birkahussal érik be de ezt is, még a tehetősebbek is, inkább csak ünnepen esznek. Baromfit, melylyel kereskedést űznek, saját használatra ritkán ölnek le. Általános azonban, még a szegényebbeknél is, ősszel a disznó-ölés. A füstölt husból még nyáron is van készletük; különösen szegényebb embereknek ez képezi egyedüli hústáplálékát, a mig benne tart. A szalonna egész éven át egyik főtáplálékuk. A tojást, turót, vaját, tejet és birkasajtot saját czéljaikra csak kis mértékben használják, hanem közvetlen vagy kofák közvetítésével a fővárosban árusítják el.

Reggelire többnyire szalonnát esznek. Délben és este is rendszeren egyféle étel van. A kávézás nem szokásos, csak borozás után szoktak a legények néha több nagy csésze fekete kávé meginni. A ki hol dolgozik, rendszeren ott eszik is. A felnőttek együtt egy tából étkeznek, a gyermekek külön. A fogyasztásban a nők versenyeznek a férfakkal, a mint nem igen maradtak megettük a munkában sem. Lassan, mintegy csak kóstolgatva esznek és evés közben nem beszélnek.

Ivóvizüket kutakból nyerik, melyek elegendő számban vannak és jó vizet szolgáltatnak. Kedvelt italuk a bor. Pálinkát

csak reggel isznak (pálinkás jó reggelt!) akkor is csak kis mennyiségben. A felhasználott bor többnyire saját termésük, melyből alig adnak el, hanem, ha jobb a termés, úgy többet fogyasztanak. Egy gazda ember évenként 50 akót is elfogyaszt a komáival. Ha nincsen dolguk, főleg ünnepeken, pinczejükben vagy szőlőjükben idógnak. Csak ha nincs saját termésük, vagy ha az már elfogyott, akkor mulatoznak vasárnaponként a korecsmában. A mulatás fogalmát majdnem azonosítják a borivással és azt tartják, hogy barátság csak együtt-borozás útján köthető. A vendégtől megkívánják hogy igyék és ritka is az olyan vendég, a ki e kívánságnak derekasan meg nem felelne.

Szigetünk lakóinak ruházkodásánál nagyon előtérbe lép még a cifrázkodási vágy, mely főleg csak ünneplő alkalmakkor nyilvánul. Kedvelik az élénk színeket: a vereset, zöldet, kéket; különösen a nők használják e színeket ünneplő ruhaiknál.⁴⁴

Köznapi ruházkodásuk a munkának megfelelő, egyszerű. A férfi öltözete a nehéz munkánál fehér vászon gatyá, és e felett végződő rövid fehér vászon ing. Nyáron mezitláb járnak és pörge kalapban. Két pár csizmájuk van, melyek közül az egyik pár ránczos és ez az ünneplő. Vasár- és ünnepnapon a legények öltözete: bőujju ing, gatyá és kivágott ujjú láibli, melynek zsebéből fehér kivart zsebkendő lóg ki. A láibli felett nyáron kis derékig érő kék kabátfelét »felöltöt» viselnek, alsó szélén fehér és veres sávval; ezt a válukra vetve is hordják. Hidegebb időben »mándlit» vesznek magukra. Az éltesebbek alul a csizmába dugott német nadrágot viselnek és ezt »bigyiz»-nek vagy »trityi-nadrágnak» is nevezik. Esőben szűrt, uton bundát vesznek magukra. Az öregebbek botot is hordanak. A kis fiu-gyermekek nyáron fedetlen fővel, mezitláb, egy ingben van; ünnepen azonban szoknyát, láiblit és kalapot adnak rá.

A nőknél nagyobb szerep jut a ruházkodásnak. Munkában ők is mezitláb járnak, egyébkor azonban harisnyát és cipőt (ritkán fűzőset) hordanak. Hajukat kontyba csinálják, fülükben függő van. Az utcán minden nő visel fején kendőt, az ál alatt megkötve. A ház körül azonban csak az asszonyok tesznek ken-

⁴⁴ Mint a cifrázkodás egy nemének, a kezdetleges népeknél szokásos látoválásnak maradványát, említhetjük, hogy némely férfi karján nevének kezdő betűi vannak »kiverve». E mellett néha egy szív alak életük, valamely nevezetes eseményének évszáma és napja látható igen kezdetlegesen készítve. Ez alakokat három összetett tű és »avatott» égetett papír segítségével készílik.

dőt a fejükre és azt hátul kötik össze. Nagy kendőt nem viselnek. Egyéb ruhadarabjaik: az ingvál, az alsószoknya vagy »pöndő», a felső szoknya, mely sok ránczu és különböző színű, az ünneplő mindig élénkebb. Azon felül van még a rékli, melyet »rétlinek» és »tuslinak» is neveznek. Viselnek kivágott ujjú mellény-féle pruszlékot is. A kis lányok öltözete is olyan, mint a nagyobbaké. A leány ünneplő alkalmakkor, főleg ha templomba megy, több szoknyát vesz magára. Még a szegényebb leányoknak is igen sok szoknyájuk és selymekendőjük van; néha több, mint a tehetősekné, mert mindenüket azoknak beszerzésére fordítják. A nő maga készíti, tisztítja ruháit; a férfit is ő javítja és részben ő készíti.

Valamint a ruházkodásnál, úgy a lakóházak külső elrendezésében és belső berendezésében is, a célszerűségi szempont az irányadó; néha azonban a belső berendezésnél a cifrázkodás is érvényre jut.

Az egyes községek a Duna közvetlen közelében vannak elhelyezve. A múltban még közelebb voltak a Dunához, azonban az árvizek által zaklatva igyekeztek újabb, magasabb, védetebb helyeket elfoglalni és beépíteni. Az egyes községek utcáiból a főutcák többnyire szabályosan vannak kiépítve: egyenesek és szélesek; míg a legtöbb mellékutca keskeny és egyenetlen. Mint rendes, jobb építkezésű, csinos község különösen Csepel emelhető ki, hol szepítő bizottság is működik. Szent-Miklós ellenben keskeny, girbe-görbe utcáival a legrendezetlenebb a sziget községei között. A temető mindenütt közvetlenül a község végében van. A főutczákon, mint fő közlekedési utakon mindenütt fiatal faültetések vannak, míg a keskeny mellék-utczák ezt jobbadán nélkülözik. A házak előtt vagy az udvaron igen sok helyt látni gémes kutakat. Minthogy a széna és szalma rakodások tartása a házak között tiltva van, azért azt a ház megett nyúló kert távolabbi részében vagy külön szérus kertben tartják, néha e célra külön pajtát is építenek. Szent-Miklóson az istállókat is külön építik távol a lakóházaktól.

Ahol a házak dombos helyen vannak, a mi elég gyakori, ott e dombot sövény övezi, hogy ne kopják nagyon. Az udvar néhol nincs bekerítve; a hol pedig van kerítés, ott azt deszka, sövény, lécz, válogfal vagy fehérre meszelt téglafal képezi. Az udvaron állanak szabadon a baromfi és sertés ólak fából, vagy téglával készítve. Az építkezés általában gyenge. A szobák pad-

lója nem igen emelkedik az udvar szintje fölé. Majdnem általánosak a vályog-, sövény- és sárfalak, melyek jobbra alacsonyok, úgy 3—4 mtr között változnak. Pincze ritka ház alatt van, egyrészt a gyakori vízveszélyek, másrészt az építkezés költséges volta miatt. A tetőzet nád és szalma, ritkábban zsindely. Csak Ráckeviben és Csepelen gyakoribb a kőfalazat és a zsindely-tető. A tetőzet a legtöbb helyen sok kívánni valót hagy, kémény azonban van mindenütt, különböző alakokkal. A csúcsfal az utcza felé néz. A padlást elől-hátul deszka-fal, vagy vessző-fonás zárja be; oldalt nincsenek ablakai; feljárata hátul az udvarból van. Különleg a házakat elég tisztán és rendben tartják; ünnep előtt a ház elejét felseprik. Az utczára rendszeren csak egy vagy két ablak nyílik. Az utczáról egy nagyobb, és egy kisebb kapu vezet az udvarba; az előbbi a kocsik, az utóbbi a gyalogosok számára. A kisebb kapu többnyire az eresz alatt nyílik és felette koporsó fedő alaku kis tető van, hogy azt védje az idő viszontagságtól. Sok helyen az eresz alatt hagyma, paprika, kukoricza látható kiakasztva. A jobbmoduaknál szórványosan oszlopos folyosón át jutni a lakóházba.

A lakóház többnyire konyhából, egy szobából és kamrából áll, úgy, hogy az udvarból a konyhán át jutni a lakás többi részébe. A konyha ajtaja felső és alsó részből áll, a felső rész nyáron napközben állandóan nyitva szokott lenni; ablakot a konyhán csak ritka helyen találhatni. A konyha első részét a hátsótól bolthajtás választja el. Első részében a füstgerenda és ennek elején egy deszka polcz van: a fazekas vagy fogas, melyre különböző edények vannak helyezve, továbbá a tányéras vagy téka, tányérokka és porcellán csészékkel. Ez utóbbi tárgyak, melyeket rítkó színekkel készült virágok és fantasztikus állat-alakok díszítenek, a konyha ékességét és a gazdaasszony büszkeségét képezik. A konyha elő részében szokták elhelyezni a kanalast, továbbá egy fiókos szekrényt is. A konyha hátsó részében van az alacsony tűzhely és vele összeköttetésben egy alacsony padka. A tűzhelyen van a vasláb: egy háromlábú vaskarika, melyre sütés-főzésnél az edényeket helyezik. A tűzhelynél nyúlik be a kemence, mely a szobában az alul szögletes, felül hengeres banyakemenczét képezi.⁴⁵

⁴⁵ Kenyértészkor a kemenczét szalmával fűtik el; különben pedig tüzelő szereknek minden éghető anyagot felhasználnak, bár fában nincs szükségük.

A konyhából két oldalt juthatni a két szobába. Az utczára néző a parádés szoba; a hátsó a lakószoba, mely szegényebbeknél kamara gyanánt is szolgál. A szokottabb szobai butorok a következők. A nyoszolya (= ágy), mely felszíneig szalmával van megtöltve, e felett egy durva terítő és ezen a lepedő, ezen felül lehetőleg sok ágynemű. Van egy nagyobb asztal, melynek lábait az ugynevezett „asztalhídja” köti össze. Szekrény ritkán fordul elő, minthogy rendszeren ládákban tartják ruhaneműiket. Ujabban a banyakemence helyett, vagy a mellett, kezdenek alkalmazni cserépkályhákat, mint a melyek által több fát kimélhetnek. A falakon, melyek fehérre vannak meszelve, edények, tányérok, kanecskék vannak felaggatva, főleg a tükör körül. Vannak a falon képek is; a katolikusoknál nagyszámu szent képek, míg egyebütt a király és trónörökös pár, nem ritkán Kossuth arcképe látható. A szoba butorzatát kiegészítik még: egy vagy több padka a banyakemence körül, melyeken tél idején heverésznek; a tisztán fából készült, vagy szalmával bevont székek; több helyen van karos, háttas pad, mely néhol nemzeti színű és a gazdapár neve van ráfestve. A szobán üveg ablak van; nyáron zöld zsálot is alkalmaznak, télen pedig tulipános deszkaablakot. A szobának, melyet „ház”-nak neveznek, padolata vert föld, melyet naponta meglocsolnak. Sajnos, hogy e padolatot, mely pedig annyi szennyet vesz magába, oly ritkán nyitják meg; mert az által megrontják lakásuk levegőjét. Az így megromlott levegő és a gyér szellőztetés miatt a lakások nem mondhatók, egészségesnek.

IV.

A sziget természeti viszonyai lakóit a földművelésre utalják, mely náluk tényleg a főfoglalkozási ág.⁴⁶ A termelt gabonafélék: rozs, buza, árpa, zab; divatos a kétszeres termelés is. A kapás-növények közül a kukoriczát és burgonyát tenyésztik nagyobb terjedelemben; ujabban a burgondi répát is kezdik tenyészteni. A hüvelyesek közül főleg babot termesztene, majdnem egyedül házi szükségletre.

Kevés gondot fordítanak a mesterséges kaszáló művelésére,

⁴⁶ A sziget egyes községeinek gazdasági viszonyait részletesen ismerteti Galgóczy I. művében. III. R. 2—39 l.

még leginkább muhart termesztene. A kendertermelés bár elterjedt, mégis sok kívánni valót hagy; inkább csak a házi szükség fedezésére szolgál. A földművelés külterjes, a trágyázás közszerű, trágyát nem vesznek. Tulnyomó a három-nyomásos gazdálkodás, homokos területeken a két-nyomásos.

A földművelés mellett az erdőművelést üzik tervszerűen és az erdősítést a buczkás területeken. Az erdők bőven szolgáltatnak butor-, szerszám- és tűzifát. Régebben az erdőkben gyümölcsfák is voltak, mint azt az elsűrűsödött gyümölcsfa bokrok ma is mutatják. Ujabban a gyümölcs-tenyésztés tekintetében a helyi viszonyokat nem zsákmányolják ki eléggé. E téren csak Ráczevi és Sz.-Miklós válnak ki, mely utóbbinak faiskolájából nemes gyümölcsfa-csemetéket ingyen osztanak ki. A termelt gyümölcsöt nyersen fogyasztják és így bocsátják a forgalomba is. Szőlőműveléssel minden község foglalkozik, mindeniknek van kisebb-nagyobb szőlője; a buczkás helyek völgyes részein is mindinkább hódít a szőlőművelés.

A kertészetet csak mint konyhakertészetet üzik és egyes zöldségféléket szállítanak a fővárosba is.

Az állattenyésztés fejlődése elé akadályt vetett újabb időkben a közlegelők csökkenése és a kaszáló rétek apadása, mi részben a soroksári Dunaág elzárásának következménye. Az állattenyésztés csökkenése ismét, a trágya csökkenése által, a földművelésre hat vissza. Legtöbb figyelmet a lótenyésztésre fordítanak. Lovaik jobbra apró parlagi lovak, melyeket inkább használnak ígásbaromként, mint a szarvasmarhát, mely túlnyomóan fehérszörű magyar fajta. Veres, fekete és tarka svájci teheneket tartanak a tejgazdálkodás czéljából. Juhokat (göndörszörűek) inkább csak a magyar községekben tenyésztene kis mértékben, főleg a gyapjuért és csak kevésbé a húsert és sajrtért. A sajt, nemkülönben a túró és vajkészítés csak a kiskereskedelemre irányul. Általános a sertéshizlalás, de csak házi szükségletre. Még a legszegényebb ember is hizlal malacot és azt csak a legnagyobb szükségben adja el. A szárnyas állatokból: tyukot, ludat, kacsát főleg a tanyágazdaságok körül tenyésztene; a hol a helyi viszonyok kedvezők, nagyban üzik a ludtenyésztést, főleg ha az őrzésre használható cselédjük (gyermekük) van. Ez utóbbi tenyésztési ágaknál főleg a tojástermelésre fordítanak gondot. Régebben különösen Ráczeven, a selyemtermeléssel is tettek kísérletet.

A földművelés és állattenyésztés mellett a régebben nagy

mértékben űzött halászat és vadászat háttérbe szorul; pusztán abból senki sem él. Csak az áradásoktól hátrahagyott mocsarakban halászgatnak főleg tavasszal tapogató- és varsával, továbbá zsákkal és vejszszal; de csak saját szükségletre. A vadászat meg egészen divatját multá, mióta a szabad vadászat nincs többé megengedve.

Minden munkaerő a gazdasági munkára irányul, és így munkás kéz, napszámos, van elég. Csupán a nagy munka idején és kaszáláskor éreznek munkás kézben hiányt, főleg a fővároshoz közelebb eső részeken.⁴⁷

Napszámba más határokba is eljárnak cselédnek beállani, azonban különösen saját falujukban nem szeretnek, főleg a németek nem.⁴⁸

A magyarok nem ritkán német községbe küldik fiukat kisbéresnek, hogy német szót tanuljon. A hónapos szolgálat nem szokásos.

A birtokosok maguk gazdálkodnak, csak a kamarai birtok van a lakosság között több darabban bérbe adva. Ezen kívül nagyobb birtokok nincsenek, csak egyes jobb módu gazdák vannak, főleg Sz.-Miklóson, mely közvagyonilag is legrendezettebb községe a szigetnek.

A birtok adás-vevés csak Ráczeviben és Sz.-Miklóson gyakoribb.⁴⁹

Pénzüntézet kettő van a szigeten; egy népbank és egy takarékpénztár Ráczeviben.

A vagyonvédelmről eléggé van gondoskodva. Tűz esetek inkább véletlenségből erednek, mint gyújtogatásból. Tűzifecsken-

⁴⁷ A napszám a kaszálásnál 1 frt és a kosztot külön 20 krajczárban számítják. Kapálás-, szénagyűjtés-, szőlő-művelésért 70 - 80 kr. jár, nőknek és gyermekeknek 50 - 60 kr. Az erdőművelésnél egy öl favágásért 1 frt 20 krt fizetnek. Aratásnál a gazda kosztján a 11-ik, a magukén a 10-ik részt kapják; Szent-Miklóson ezen felül 5 - 6 napi napszámra kötelesek. A nyomtatás bére koszt nélkül a 10-ik rész.

⁴⁸ A meglelt szántó-vető béres benntartás mellett évi 80 - 110 forintot kap. A nőcseléd ez összeg felét kapja, a kis-béres pedig 20 - 24 forintot és csizmát.

⁴⁹ Ház árak belső telekkel 100 - 3000 forint; legdrágábbak Csepelen, minthogy e község hirtelen emelkedik. Egy negyedteleknek, 10 - 15 holddal. ára 1200 - 3000 forint A szőlő holdja 300 - 500 forintig kel. A bérlet mind említők, elég ritka; a bérletár holdankint 6 - 14 forint; legdrágább Lőrén, hol a jobb földéknél 20 forintig is emelkedik.

dője minden falunak van, némelyiknek több is; kéményseprés azonban alig létezik és ritka a tűz elleni biztosítás is. A belső rendőrség jobbra községi szervezett, a külső rendőrség pedig a határbirtokosok gondoskodására van bízva.

A gazdálkodás terén az újabb gazdasági eszközök használata terjed, de valami önálló találmányt vagy javítást e téren nem mutatnak fel. A vaseke teljesen kiszorította a régi faekét. Cséplőgépet csak keveset találni; az ilyeneket egyes gazdák társaságba állva szerezik be; egyébként lóval nyomtatnak.

Ipar tekintetében csak a legszükségesebb ipar ágakat művelik. A legfejlettebb a malomipar, a legtöbb közsénél van néhány dunai vízi malom. Ezenfelül azonban csak a nélkülözhetetlen iparosok vannak a községekben, mint kovács, bognár, csizmadia. Egyes gazda-emberek ügyesek bizonyos szerszámok pl. gereblye készítésében; különösen a molnárok értenek az ács-munkához. Valami különösebb ipar útján értékesíthető termény nincs a szigeten és így nagyobb iparvállalat sincs. Sz.-Miklós működik közre szelelő-rosták készítésében. Azt állítják, hogy a sziget kiváló hivatottsággal bírna a kender iparra. A legtöbb iparczikkal a főváros és részben Ráczkevi látja el a sziget községeit. Ráczkevinek a múlt században több iparos czéhe volt; így a takácsok-, csizmadia-, szabóknak és a szűcsöknek volt czéhük, azonfelül volt az egész szigetnek egy molnár czéhe.

Ráczkevi képezi a sziget kereskedelmi középpontját, bár e tekintetben régi nagy jelentőségét elvesztette. Heti és országos vásárai, ez utóbbiak kiváló baromvásárok, eléggé látogatottak még a sziget területén kívülről is. A sziget lakói bevásárlásaikban ide és a fővárosi piacra vannak utalva, mert a falvakban csak a legnélkülözhetetlenebbet tartják a kisboltosok vagy szatócsok. Ők maguk zöltség-félékkel, baromfival, tejfélékkel és gyümölcsessel különösen Ráczkevire és Budapestre piacoznak. Az élénkebb kereskedésnek a közlekedési nehézségek nagy mértékben útjában állanak. Különösen Ráczkevi kereskedése hanyatlott a baloldali Dunaág elzárása óta, minthogy hajó a sziget területén manapság nem köthet ki. Baj, hogy a vasut távol esik a szigettől. A közlekedés a szárazzal a keleti oldalon két hidon át történik, melyek közül az egyik Csepelnél van, a másik Ráczkevinél; azonfelül mintegy 6—8 rév van mindkét Dunaágon, melyek időnként helyüket változtatják. A vizen csónok (kis hajónak nevezik), komp és deregiye által közlekednek. Posta csak Ráczkevin

van. Egy kis darab megyei úton kívül a szigetnek csak községi és határ közlekedő utai vannak. Az utakra kevés a gond, a mit némileg kiment az utépítési anyag hiánya.

V.

A lakosság társasélete egyöntetű; a található különbözőség alapja a vagyonosságban lelhető fel.⁵⁰ A községek elég kicsinyek arra, hogy minden lakó ismerje a többieket. Az egykoruak már az egyetlen iskolában is korán összekerülnek; később meg a munkánál, multságoknál. A régi iskola- és játszótársak később is összetartanak és így jó létre a legények között a komaság. Ez olyan testvériség-féle, mikor a jó pajtások egymást komának szólítják; az ilyen komaságot bor mellett szokták szorosabbra fűzni. Az ilyen komák kötelességüknek tartják egymást minden körülmény között támogatni és segíteni. Ámbár e támogatás többnyire csak kocsmai verekedéseknél nyilvánul: mégis vannak rá esetek, hogy valódi, önfeláldozó barátság létesül az ilyen komák között. Majdnem minden legénynek van egy legjobb, legkedvesebb komája. Az egykoru leányok szintén összejárnak, együtt mulatnak, baráti csoportot vagy amint mondják, „bandá”-t képeznek.

A két nem érintkezése elég korán kezdődik. A leányokat többnyire 16 évvel viszik férjhez; a 19 éves leányt már gyakran vénnek mondják. A legények szintén korán nősülnek: a 16—18 éves legénynek rendesen van már választottja és főleg ha a maga gazdája lehet (pl. apja elhal), már 18 éves korában is megnősül. A korai nősülési hajlamnak többnyire gátat vet a katonai kötelezettség és így a házasságokat rendesen csak a háromévi katonai szolgálat leteltével kötik meg.

A házasságot megelőzik a legény látogatásai a leányos háznál. Ezen látogatások esténként történnek a napi munka befejezése után. Egyideig a szobában beszélget a legény a leány szüleivel, azután köszön, mintha távoznék és a leány kikiséri. A konyhán azonban megállapodnak, elmulatoznak, elsuttognak; néha talán jövődő közös boldogságukról. Ha másik legény is volt benn vagy jött ezalatt: akkor a szülők ki-kiszólnak a

⁵⁰ Az alábbi adatok a sziget magyar lakosságára vonatkoznak és a szerző saját megfigyeléseinek és meghízható szóbeli közléseken alapulnak. Ez irányban egyes ügyelmeztetésekért Tury József urnak vagyok lekötöztetve.

leányhoz, hogy jöjjön már be. A leány azután a másik legényt is kikiséri (akár milyen szegény is az!) az előbb leírt módon, néha a kapuig is. Gyakori ilyféle találkozások által igyekeznek legény és leány összeszokni. Némely legény ily módon két-három leányos házba is eljár: egy-egy este sorba járja őket mind, mikor azután a későbbben látogatott szemrehányásokkal illeti.

Végre a legény főleg oda jár el, ahol már annyira bolondított, hogy borral is megkínálják. A leány a látogató legényt el nem utasíthatja, csak viseletében árulhatja el, hogy nem szereti közellétét. Régente ezen esti látogatásoknak gyakran volt következménye a leány megejtése; ma azonban ez ritkán fordul elő, mert az ilyen leányt, akármilyen módos legyen is az, senki sem veszi feleségül. A legény nem igen kap a »nyomós« (módos) leány után, hanem ahoz jár, a ki felé a szive huzza. Ha módjában áll választani, inkább választja a »meggondolt szavu, dolgos bár szegény leányt«, mint a »keztyüs« gazdagot. A szegény szülő nem igen avatkozik a választásába: nem nekem veszi a feleséget, mondja, magának veszi!

A leányra nézve a férjhezmenés életének legfőbb eseménye; a házasságban van számára a menyország vagy az örök pokol. A férji eszménykép: a ki nem iszik sokat, nem kártyázik és nem bolondul a szoknya után. Szépnek tartják az olyan páros életet, a hol van egyetértés, a mikor a házasság felek otthonukban egymásban gyönyörködhetnek.

Midőn már legény és leány eléggé összebarátkoztak, megkezdődnek az előkészületek a házasságra. A legény a kiszemelt leányos házhoz elküldi násznagyját. Háztűznézés csak akkor szokásos, mikor a legény és leány különböző faluban laknak; minthogy az egy falubeliek úgy is ismerik egymást. Ha így a felek más-más faluba valók, akkor az esküvés a leány falujában szokott történni. A legény által megbízott násznagy a hét derekának valamelyik délutánján állít be a házhoz. Itt beszélgetés közben előfordítja, hogy mi járatban van; mire azután másnap estére hívják meg, hogy ezalatt megtudatolják a leány és a rokonok akaratát. Ha a válasz kedvezően üt ki, akkor a násznagynak átadják a leány jegyét; kedvezőtlen válasz esetén e nélkül kénytelen távozni. Ez a jegy, melyet a leány a legény számára küld: 2—3 selyem kendő virágokkal, főleg rózsával díszítve. Ezt a jegyet háromszögű czifra papirosba szokták takarni és pántlikával és csinált virágokkal tulhalmazzák.

A megkérésre következő szombat estéjén gyertyagyújtáskor a menyasszony és a vőlegény, a két násznagy és két nyoszoló-leány kíséretében a paphoz megy, kinek a násznagyok egy-egy üveg bort visznek. A papnál történik a jegyek kicserélése. A legény jegyét a leány menyegzői ruhájára szánt pénz képezi, úgy 8—30 forint, melyet felbokrétázott papirba takarnak. A paptól hazamenve, vacsorához ülnek. A vacsoránál a jegyeseknek egymás mellett ülve, egy tányérből kell enniük, a miért is ezt melléülésnek nevezik. Ha a jegyesek még nem eléggé ismerik vagy kedvelik egymást, akkor a násznagy beküldi őket a másik szobába »kölest válogatni«; a hol azután a legény egy-két forinttal megajándékozza a leányt. A vacsora után táncz következik hegedű, »nyenyer« vagy czimbalom mellett, a mi éjfélig eltart.

Az eljegyzés után megtörténnek a kihirdetések, háromszor három vasárnapon. Az esküvőt többnyire szerdai napon tartják. Ha időközben a felek egyike a házasságtól visszalép, akkor a jegyeket visszacserélik és a költségeket a felbontó fél viseli. A lakodalmi előkészületeknél fontos a meghívás. A meghívásokat a felek vőfényei, egy-egy ily tisztben járatos férfi, teljesítik. Ezek az utolsó kihirdetés vasárnapján este, kedden este és szerdán reggel mennek el a meghívandókhoz. Kezükből egy botot visznek, melyre két kendő és pántlika van kötve e felett almát vagy citromot tartanak, melyre egy csinált virág bokréta, avagy rozmarin van feltűzve. Beköszöntve a meghívandóhoz versben mondják el a meghívást, majd pedig prózában ismétlik azt.

A lakodalmas háznál ezalatt nagyban folynak az előkészületek, a közelebbi rokonok segédkezése is szükséges lesz, mert sok ott a dolog, már egy héttel a lakodalom előtt, valamint azután is. A nyoszoló-leányok a menyasszonynak segédkeznek, a ki menyegzői ruháját készíti; továbbá jegyese számára jegyínget, fehér és piros nyakkendőt, zsebkendőt és bokkrétát készít.

A lakodalmat megelőző nap délutánján (rosz idő esetén lakodalom után) a férfi násznagya és vőfénye néhány legény kíséretében a legényes háztól csengetyüs felpántlikázott kocsi-val elmegy a leányos házhoz. A leányos háznál megvendégelik őket, azután kiadják nekik a leány holmiját: ágát, szekrényét stb., hogy mindezt a legényhez szállítsák. Előbb azonban a holmikkal be szokták járni a falut. E szokást azonban tekintve a mocskolást, melylyel a legények ilyenkor az ágyra céloznak, kezdik abban

hagyni. A lakodalmom előtti nap estéjén mulatni, táncolni szoktak, és ezt virrasztónak nevezik.

Az esküvő napján (többszörre szerdai nap) reggel 7—8 órakor összegyűlnek a vendégek úgy a legényes, a mint a leányos háznál. A vendégek különböző ennivalóval, főleg süteményekkel állítanak be; mit a lakodalmos házbéliek feleslegesen mondanak: úgy is van náluk minden bőven. A meghívottak már előzőleg is küldöttek tejet, tyúkot stb.

A mikor a vendégek összegyűltek, megkezdődik az evés, ivás és a táncz. Úgy 11 órakor elindulnak az esküvőre, miután a legény vőfénye a papnál érkezésüket bejelentette és odaizentek a leányos házhoz is, hogy onnan is indulhatnak. Külön vonulnak a templomba a legényes és külön e leányos háztól muzsika szó mellett. Ütközben a legények boros üveggel vagy kulacsokkal kezükben tánczolnak, kurjongatnak, időnkint pisztolyt sütögetnek. A nyoszolók, kik öltöztették, vezetik karon fogva a menyasszonyt a templomba és ott melléje helyezkednek. A menyasszony fején koszorút visel, míg a nyoszolóknak csak kontyukon van virágfüzér. A legény azelőtt ez alkalomra készült új subában szokott esküdni, minthogy subát az ifjú régebben csak a legénykort elérve viselhetett.

Az esketés végeztével a lakodalmos nép ismét két részre oszlik és visszatér a legényes, illetőleg a leányos házhoz, a hol megérkezvén, ebédhez ülnek. Az ebéd alatt a vőfény tréfás rigmusaival mulattatja a jelenlevőket; ebéd után pedig tánczolnak egyet. Később a legény vőfénye elmegy, hogy jelentse a leány násznagyának, hogy a leányos házba mennek. A legényes ház vendégei megérkezvén a leányos házba, ott egy-egy csésze kávéval vendégelik meg őket. Ezután történik a leány »kikérése« az öröm szülőitől. Először a legény násznagya kéri ki a leányt szülőitől, a mikor egyszersmind köszönetet mond nekik a fáradozásért, melyet nevelésére fordítottak; majd meg maga a legény kéri ki. A leány helyett ez alkalommal vőfénye beszél. A kikérés után az új párt »szépen eláldják«; a leányt intik, hogy szófogadó, hűséges legyen férjéhez, a legényt pedig arra intik, hogy jól bánjék feleségével. A vőlegény ezután köszönetet mond az ipának, napának, a kiket már ekkor édes atyjának, illetőleg édes anyjának szőlít. A két vőfény is »eláldja az egy pár cselédet«, mire táncz következik. A tánczot a leány búcsúzása szüleitől szakítja meg. Az ily búcsúzás rendszeren sírással jár a

mi bő alkalmul szolgál a legényeknek a csúfolkodásra. Miután a leány elbúcsúzott, a legényes házbéliek őt magukkal akarják vinni a leányos házához. A leányos házbéliek azonban mindenképen igyekeznek a leány elvitelét megakadályozni; betámasztják a kaput, köteleket feszítenek ki az útra stb.; ez ellenállás azonban csak tréfás jelleggel bír. Este felé úgy 7—8 órakor mindkét háznál vacsorához ülnek. A vacsoránál többfelét esznek, mint délben ettek. Délben a legszokottabb ételrend: rizskása-leves, hús mártással, gulyás, kocsonya, kulcsos kalács. Az esti ételrend: leves, többszörre zsemelével, tormás vagy paradicsomos hús, »gulyásos« hús, paprikás csirke, foghagymás hús, sült csirke, szőlős (rizs-) kása tetején fahéjjal és szinmézszel, végül többféle sütemény. A legjellemzőbb lakodalmi étel, a kulcsos kalács, illet 100—150 darabot is készítenek; ebből visznek a papnak is, valamint az egyik lakodalmos házból a másikba. A bort az egész vendégeskedés alatt egy tapasztaltabb ember kezeli, akit borvágónak neveznek.

A vacsora alatt menyasszony és vőlegény egymás mellett ülnek. A násznagy, aki a lakodalmat vezeti, az asztal sarkán ül. Az asztal végében ülőket sírásóknak gunyolják. Tréfálódások által igyekeznek a vacsoraidőt mulatságosabbá tenni. Így az egymás mellett ülő menyasszonyt és vőlegényt összevarrni törek-szenek; majd a szakácsné jelenik meg bekötött kézzel és panaszkodik, hogy a kása kezét megégette és annak gyógyítására kéreget.

Vacsora után tánczolnak. Régebben szokásos volt a menyasszony-táncz, mi abban áll, hogy minden legény tánczolhat a menyasszonynyal, ha az e célra kitett tányérba néhány krajczárt vet, ami azután a menyasszonyé lesz. Ma e táncz divatját mulja, minthogy nagyon fárasztó a menyasszonyra nézve. Úgy éjfél után a leányosház násznagya és vőfénye több legény kíséretében ennivalókkal a legényes házhoz megy, ahol azután a magukkal hozott ételeket szétosztják. A látogató legények ilyenkor maskarának öltözve, mint fáradt vándorok állítanak be a legényes házhoz és ott a jelenlevők mulatására utleveleiket olvassák fel, majd később ismét visszatérnek a leányos házhoz. A mulatság, a táncz mindket háznál rendszeren eltart reggelig. Reggelre kelve a nyoszolók megfésülnek, felöltöztetik az új asszonyt, fejére főkötőt tesznek és elvezetik a templomba: ahonnan azután a leányos házhoz mennek reggelizni. A legények azzal végzik a hosszú lakodalmat, hogy délelőtt kormos fazekakkal, piszka-fával,

hádog fedőn dobolva házról-házra járnak és enni kérnek. Néhol meg is vendégelik őket; míg másutt, ha szerit ejthetik, maguk lopnak ennivalót; így pl. hust a kéményből. A lakodalom ez utó-játékát: *tyukverőnek* nevezik.

Amint az eddigiekből kitetszik, a lakodalom hosszantartó és nem csekély költségekkel jár. Rendesen akkor tartják, mikor bőségben vannak: ősszel szüret után, mikor már új bor is van. Minthogy oly költségesek a lakodalmi vendégeskedések, szeretnének is felhagyni vele, főleg az örömszülők. Az ifjú pár azonban mindig makacsul ellenkezik: nem mernek és szégyelnek dacolni a bevett szokással; senki sem akar első lenni a szokás megszegésében, mindenki fél, hogy az megboszulná magát.

Nagy lakomával ünneplik meg az ifjú pár első gyermekének megszületését is. A későbbi gyermekeknél nem csapnak lakomát, ezek születését már inkább szerencsétlenségnek tartják; az ikrek születését pedig szégyenletesnek tekintik. A kereszteleés rendesen vasárnapon történik. Özvegyasszonyt nem hívnak meg keresztanyának. Az apa kijelöli a kereszteleési ebédre meghívandó komákat és a meghívást a bába-asszony végezi; néha 20-nál több vendéget is meghívnak. Ha fiatal rokont is hívnak meg, úgy ezt *»kisérő«*-nek nevezik. Az ebéd alatt a bábaasszony kéreget először az újszülött számára és pedig ha az fiú, úgy sarkantyus csizmára, ha leány, akkor pántlikára. A begyűlt összeget átadja a gyermek anyjának; azután pedig a maga számára gyűjt. A bába feladata a társaságot mulattatni, amit azután jól meg is fizettel. Ilyen mulattató szokás a keresztanya választás, mely szokás abban áll, hogy a legényeknek és leányoknak, mikor először vannak keresztelők, keresztanyát kell fogadniok a jelenlevő asszonyok közül. E célból a bába-asszony ebéd végen előáll, kezében egy tányéron tégladarab van, melyen egy rossz bicskát köszörülget és kérdi, (noha jól tudja) hogy kinek kell keresztanya? A kérdés nagy nevetést idéz elő. Megtörténvén a keresztanya-választás, a bába mindkét féltől pénzajándékot hajt be. Egy más tréfája a babának, melyről a fekvő anyát előre értesítik, abban áll, hogy egy rossz fazekat vág a szobának, melyben a mulatók vannak, ajtajához mi közben azt kiabálja, hogy jön az ellenség. A gyermekágyas anyának, a míg fel nem gyógyul, naponként más-más komája küld külön e célra rendelt edényekben nagyobb mennyiségű jobbféle eledelt.

A gyermekről az anya gondoskodik, míg iskolába nem kerül, ő neveli, a mennyiben tervszerű nevelésről szó lehet. Az asszony, mint feleség ugyancsak viseli a családi gondok felét, sőt többet is belőlök. Ő reá nehezül a házkörűli munka; az ő dolga általában a tisztogatás, mosás, ruhakészítés és javítás, főzés és az étel kihordása, fejes, turó, vaj, sajt készítése stb; sőt néha aratni is eljár. A legény azért vesz feleséget, hogy az neki dolgozzék, kielégítse érzékiségét és az ő számára, kényelmet teremtsen. A házasságtörés legalább látszólag, ritka; elválásra pedig alig vezet; hanem inkább szidással és ütleggel büntetik. Az elválásba különösen a nő nehezen egyezik; a férjét, ha az sokat veri őt, elhagyja, de törvényesen el nem válik tőle.

A házassági viszonyokról szólva, meg kell emlékeznünk bizonyos vérrokonsági elnevezésekről és más megszólítási alakokról. Ezen tények érdekes adatokul szolgálhatnak a magyar család kezdetleges alakulása és fejlődésének vizsgálatára,

E magnevezések részben ma is szokásosak részben kihaltak. Az unoka ezelőtt így szólította nagyatyját: *mási papa*; nagyanyját: *mási nyanya*; ha róluk, mint harmadik személyekről beszélt: *másik apám, másik anyám* kifejezést használta. Ma már ez elnevezések kihaltak, manapság nagyapját: *atyá*, nagyanyját: *szüle néven* nevezi. A fiu apját: *édes atyám*, vagy *édes apám*; anyját: *édes anyám* vagy: *édes szüleim néven* hívja. Azelőtt az anyát egyszerűen *édő-nek* hívta; t. i. *édős = édes*. A férjének bátyját a nő *őregbik uramnak*, öcsését kisebbik uramnak nevezi. A meny az ipát *apám uramnak*, a napát *anyám asszonynak* szólította. A nagybátyát, nagynénét *»bátyám«*-nak, illetőleg *»néném«*-nek szólítják. A szülő midőn harmadik személyben szól gyermekéről, azt *cselédjének* mondja.

Gyermekekkel szemben, ha nem is rokonok, elterjedt a *fiam, leányom* megszólítás. Bizalmasabb megszólítások: *öcsém asszony*, melyet az idősebb asszony alkalmaz a fiatalabbal szemben; ez őt viszont *néném asszonynak* hívja. *Hugom asszony* mondja a férfi a nálánál fiatalabb asszonynak; míg az asszony a fiatalabb nős férfit: *öcsém uramnak* nevezi. A fiatal házaspárok egymást mindig tegezik, az öregek magazzák is. A kit megakarnak tisztelni, *ke-e-nek* vagy *kigyel-med-nek* szólítják.

Nem tartjuk érdektelennek a köszöntési módok felsoro-

lását. A reggeli üdvözlés: pálinkás jó reggelt, egészségére az éjszaka, nyugodalom; este: jó'czakát kívánnak. Munkálkodók vagy beszélgetők közé lépve a köszöntés: jó munkát, illetőleg: jó beszélgetést: erre a válasz: része benne, illetőleg: nem jó biz'az. Midőn a férfi a lakásba lép kalapját nem teszi le; a köszöntés után egy ideig hallgat. azután kezdetben zökögösen, megindul a beszélgetés, később mindinkább belemelegszik, beszéde folyékonyabb lesz, időnként szitkokkal is felcizfrázva; taglejtést azonban beszéd közben alig használnak. Távozáskor a köszöntés: isten álgya meg.

A sziget magyar lakosságánál nem nagy a száma az év bizonyos napjaihoz, főleg ünnepekhez kötött szokásoknak, minthogy a lakosság vallásánál fogva az ünnepek száma is csekély. Újévkor szokásos, hogy a gyermekek szerencsét kívánva, kéregetve járnak házról-házra és miután mondókájukat elmondták, rétest vagy krajozárt kapnak. Régebben a legények is koledáltak ilyen módon, amikor is a mondókájuk ilyenformán végződött:

Zörgetik a kücsöt pénzt akarnak annni.

Ha márjást nem annak, e se fogom vőnni.

Husvétkor piros tojást csak a házbeli gyermekek számára készítenek. Az áprilisba küldés szokása mulóban van. Májusfát a legények néha-néha állítanak fel annak a háznak az udvarán, a melyben szép leány lakik. A »májfa« egy lombos fa szokott lenni, melyet a leány, kinek kedvéért felállították, felszalagoz, felkendőz. Újabb időben a májusfa-állítás főleg csak a liba-pásztorokra szorítkozik. Ősszel és télen kedélyes társas együttlétre nyújtanak alkalmat a kukoricza- és toll-fosztás; főleg pedig a fonókák. Ez utóbbinál valamely leányos háznál összegyűlt leányok együttesen fonogatnak. Ugyanott később a legények is megjelennek, hogy a leányokkal elenyelegjenek. Enyelgések egy jellemző módja pl. hogy a legények ostornak valót lopnak a leányoktól, mire ezek átvizsgálják a legények zsebeit, ezáltal sikamlós tréfákra nyújtva alkalmat. A fonóból távozva, a legény valamely kitűzött találkozási helyen bevárja a fonóból később távozó kedvesét, és útközben pihenőket tartva, haza kíséri.

A legények és leányok együtt mulatásánál egy sajátos szokás kötötte le figyelmünket, melyet a szigeten kívül, sehol sem észlelhetünk. E szokás a következő. Szomhaton este a legény megmondja szeretőjének, hogy vasárnap délután legyen a korcsma

körül, mert ő mulatni szeretne. Vasárnap délután azután templomból kijöven, a lányok egyszerűbb ruhát vesznek fel és a korcsma közelében eső házak egyike előtt (valamelyik társnőjük szülőinek háza előtt) csoportosulnak. A tánczolni vágyó legény ide jön ki és zsebkendőjénél fogva vezeti, huzza mintegy be a leányt a korcsmába egyikük a kendő egyik, másikuk a másik végét tartván. Ily módon a kendővégeket tartva, állanak a tánczszünetek alatt és így mennek ki ismét tánczuk végeztével. E szokást azzal okolják meg, hogy nem illik a leánynak önkényt a korcsmába mennie. Napnyugta felé a leányok mind haza térnek, a legények pedig tovább mulatnak. Arról, a ki a vasárnapal be nem érve, hétfőn is tovább mulat azt mondják, hogy »kis vasárnapot« csinál magának.

A tánczolási kedv a férfiaknál, kiknek erejét a munka nagyon igénybe veszi, csökkenőben van. A tánczot ének és kurjongatással szokták kísélni.

Minden mulatságuknak elengedhetetlen feltétele a bor. Már a szüretelést, lakomával, zeneszóval ünneplik. »Jó emberük« nek az olyat nevezik, akihez bármikor mennek enni-, inni-valója van számukra. Arról a helyről, ahol jól lehetett mulatni, azt mondják, hogy nem pohárból itták ott a bort, hanem fertá'-ból.

Befejezésül igyekszünk oly tényeket felemlíteni, melyek szigetünkön a magyar lakosság képzeletének, értelmének és erkölcsének közelebbi jellemzésére szolgálnak. Képzeletükre jellemző, hogy a művészetek egy nemében sem mutatnak figyelemreméltóbb hajlamot. Zenét illetőleg egyesek a nyenyeren,⁵¹ czimbalmon játszanak, Sz.-Miklóson pedig a maguk köréből egy trombitáló társaságot kezdettek alakítani. Dalolni szeretnek. Az építkezésnél sem árulnak el művészi hajlamot: Az egyetlen ékesség a ház elején színes háromszögekből és körvonalakból áll a tulajdonos nevének kezdőbetűivel és az építés évével. Egyesek a faragásban kiválnak, leginkább azonban csak a fejfák készítésében mutatnak némi ügyességet. Azonban itt is régi minták után dolgoznak önállóság nélkül. Többen maguk készítik el fejtájukat. A fejfa készítésnél a vésőt is igénybe veszik.

Csekély képzeletük a babonáknak sem kedvez. A má-

⁵¹ A nyenyert vagy nyenyerét alakja után tréfásan lófejnek is szokták nevezni.

gyar lakosság már vallásánál fogva is, helvét vallásu, kevésbbé hajlik a babonák felé, úgy hogy leginkább csak a nők és az elaggott férfiak babonások. A kuruzsolás ritka és inkább az állatokra szorítkozik. Így mondják, hogy Sz.-Miklóson a kanász ráolvas a beteg jószágra, minek következtében akkor vagy később az ami a betegséget okozta, kiesik belőle, mire az állat meggyógyul.

A babonákból feljegyztünk néhányat azon megjegyzéssel, hogy nem nagy a hit bennük. Ha a kutya az ablak alatt keservesen nyujtva ugat (»hajukkol«) valaki meghal a háznál. Meghal az, a ki után az ajtó nyitva marad. Csirkével álmodni halált jelent. Ha a tyuk kukkorékol, az nagy kárt, változást vagy éppen halált jelent az illető házban, és ilyenkor a tyuk nyakát elmetszik. A kinek a köldökszínórját hét évig elteszik, abból jó főrfaragó lesz. Mikor a kemenczében van a kenyér, nem szabad az ajtót csattogtatni. Az új korszóból először férfinak kell inni, hogy jó víz legyen. Aki sárgaságban van, ruhába kötött aranypénzt viseljen a nyakán stb.

Szellemi képzésük csak lassan halad előre. A népoktatás bár elhanyagoltnak nem mondható, elég kívánni-valót hagy hátra, bár a községek is hozzájárulnak a tanügyi költségek fedezéséhez. Járatnak a községek hirlapot is; Sz.-Miklósnak egy, Ráczkevének három olvasó egyesülete van. Községi kölcsönkönyvtár azonban sehol sincsen.

Iskolába majd minden gyermek jár, csak hogy nagyon korán kikerül onnan. Az ott tanultakból alig tartanak meg egyebet, mint az olvasni és írni tudást és vallásuk néhány tételét. Csak ez utóbbinak a megőrzésére irányul későbbi oktatásuk a templomi prédikációk által. Ezen kívül ismereteiket saját tapasztalatukból és elődeik hagyományából meritik. Korán tesznek szert oly látókörre, melyen túl ritkán terjeszkednek; csak ezen belül válik tapasztalatuk gazdagabbá, felfogásuk mélyebbé. Mint földművelőknek majd minden gondolatuk, beszélgetésük a földművelés körül forog. Ha a földművelés körüli teendőkben kitudnak válni, büszkék arra. E tekintetben kis dolgokra is nagy súlyt helyeznek, így pl. büszkeségüket találják abban, ha az ekeforgatja náluk szebb, mint másoknál. Emlékezetük is a földművelés körébe eső dolgoknál a legélénkebb. Szeretik minden nyomosabb szavukat hasonlaltatni kisérni. Összetettebb okoskodásokat nem végeznek. A múlt események idejének megítélésénél azt valamely jelentősebb esemény helyével vagy idejével, mint vá-

sárok, árvizek stb. hozzák összeköttetésbe. Legtöbbször becsülik az érzéki erőt és a vagyonszerző képességet. Sokat adnak arra, hogy ki bír többet evésben, ivásban, verekezésben (ki a legény a csárdában). Előfordult, hogy a 12—13 éves gyermek megverte tanitóját. Nagyra becsülik a furfangot és a furfangosról azt mondják: beh kutya esze van. Ha valaki szellemileg kiválik közülük, azt megbámulják, szüleit irigylük, a rokonsága meg eldicsekszik vele.

Erkölcsei életükben a legnagyobb hatalom a szokás. Könnyebben vétnek a törvény és a vallás parancsai, mint a szokás ellen. A szeretet és gyűlölet náluk könnyen átmegy egy a másba, és főleg a szokás az, a mi káros szenvedélyeiket fékezi. Mintegy erkölcsi életelvük: amint te, én is úgy. Ezért azután gyakoriak a perlekedések. A jogát egyik fél sem engedi, inkább mindenét kockára teszi. E népnél igazán valóra válhatik a költemény a fülemüle füttyről. Ahol náluk az elkeseredett harc a jogért alább hagy, azt főleg a törvénykezésnek nem ritkán zelffoghatónak látszó igaztalansága okozza.

Nagyobb verekedések, nagyobb büntettek ritkán fordulnak elő. A falopást az erdőből, meg a gyümölcslopást nem igen ítélik el; úgy okoskodván, hogy hiszen elég maradt még abból. Különösen a gyümölcs-lopást üzik a legények nagy munka idején, egész rendszeresen, hogy ne legyenek kénytelenek szüntelen vízzel oltani szomjukat. A gyümölcs-szerzés e nemében némelykor éjjel egész csoportokban tervszerűen és néha nagy furfanggal járnak el, és ellenállás esetén erőszakot is alkalmaznak.

Bosszu, különösen tervszerűen végrehajtott bosszu ritka, inkább csak ígéretik azt és átkozódnak. Az átkozódások nagyobbára a tulvilági életre vonatkoznak. Hallottam, amint így átkozta a tönkre-tett ember tönkre-tevőjét: ne halhass meg tisztességgel, ne legyen nyugodalma csendes, csudát tegyen rajta, verjen meg az isten! — Káromkodással főleg a fiatal legények beszéde van tele, gyakran minden rossz akarat nélkül, anélkül, hogy maguk is észrevennék, vegyítik azt beszédükbe. Az asszonyok is káromkodnak. A kis gyermekek beszédében gyakran a legszeméremtséértőbb kifejezésekkel találkozunk, amint azt szüleiktől eltanulták.

Mint földművelő nép nem élnek csak napról-napra, hanem gondoskodnak a jövőről is rendszeres és tervszerű tevékenység által: töreksznek vagyonszerzésre. A vagyonszerzés vágya korán

felébred bennük és a vagyonosodás képezi törekvéseik főcélját. A vagyon megoszlás aránytalansága sok irigységet okoz. A tehetős gazda büszke; hízalegni még a kevésbé jómódúak sem tudnak.

Nagy az ítélthiányuk és hiszékenységük politikai dolgokban. A törvényeket, a közérdeket meg nem értik. Távol tőlük, magasan felettük van valami hatalom, melynek engedelmeskedni kell, mert hatalmas — és ez: a kormány. Ettől várnak minden jót és úgy találják, hogy nem kapnak tőle éppen semmit.

Dicsérői a múlt időknek, midőn boldogabb föld volt ez, olcsóbb volt minden, »pedig nem is volt országgyűlés.« Kétségbeejtőnek találják a »szegény ember« (paraszt) jövőjét. Választási jogukat kedvetlenül gyakorolják. Nem törődnek a politikai változásokkal, újításokkal: »az ő sorsukra az ugyis mindegy«. Ily körülmények között nagyra becsülik a népvezetőket, bármily képtelen ígérekkel kecsegtetnék is ezek őket. Ha a törvény-elítéli demagógjukat, vértanút látnak benne és egyetlen bűnének azt tartják, hogy kimondta az igazságot.
